

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΘΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ Κ' ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: «Σωκράτης: Η ζωή του μέσα από το πλατωνικό έργο».

Όνομα φοιτήτριας: Ρούφου Αναστασία, Α.Μ.: 9986200600076

Επιβλέπουσα: Τηγάνη Άννα, Μέλος ΕΔΙΠ Τμήματος Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης.

Ζακ-Λουί Νταβίντ, 1787, *Ο θάνατος του Σωκράτη*.

ΑΘΗΝΑ, 23/06/2020

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	3
1. Οι πηγές και το «Σωκρατικό πρόβλημα».....	5
2. Η ζωή του Σωκράτη μέσα από τα πλατωνικά έργα.....	9
2.1. Γενικά στοιχεία, ο χαρακτήρας και η προσωπικότητά του.....	9
2.2. Τα χρόνια πριν την γέννηση του Σωκράτη – Η Δηλιακή συμμαχία.....	12
2.3. Τα χρόνια μέχρι την ενηλικίωση του - Ο Περικλής και ο πρώτος «ακήρυκτος» Πελοποννησιακός πόλεμος (460-445 π.Χ.).....	14
2.4. Πολιτισμική ανάπτυξη στην Αθήνα κατά τον 5ο π.Χ. αιώνα.....	18
A. Η φιλοσοφία – Οι σοφιστές.....	18
B. Ο φιλόσοφος Σωκράτης και η καθημερινότητά του.....	21
Γ. Η ανοικοδόμηση της πόλης των Αθηνών.....	27
Δ. Η άνθηση στην λογοτεχνία.....	29
2.5. Η συμμετοχή του Σωκράτη στις στρατιωτικές επιχειρήσεις - Ο Αρχιδάμειος πόλεμος (431-421 π.Χ.).....	30
2.6. Η σύγκρουση του Σωκράτη με τη δημοκρατία και την ολιγαρχία - Η Σικελική εκστρατεία (415-413 π.Χ.), ο Δεκελεικός και Ιωνικός πόλεμος και το ολιγαρχικό πραξικόπημα στην Αθήνα (413-404 π.Χ.).....	38
2.7. Η δίκη και ο θάνατός του.....	43
Επίλογος – Συμπεράσματα.....	48
ΠΗΓΕΣ.....	50

Εισαγωγή.

Ο Πλάτωνας (427–347 π.Χ.), ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες φιλοσόφους της αρχαιότητας, άσκησε τεράστια επιρροή, όχι μόνο στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία αλλά και στη δυτική φιλοσοφική παράδοση. Το έργο του, το οποίο έχει σωθεί στο σύνολό του και έχει φτάσει σε εμάς χωρίς διαπιστούμενα κενά, μελετήθηκε πολύ ανά τους αιώνες και συνεχίζει να αποτελεί αντικείμενο μελέτης μέχρι και σήμερα, τόσο λόγω των θεμάτων που πραγματεύεται, όσο και λόγω του καινοτόμου τρόπου γραφής του. Αποτελείται από -36-¹ κείμενα, εκ των οποίων τα -34- (εκτός δηλαδή από την Απολογία του Σωκράτη και -13- Επιστολές) είναι γραμμένα σε μορφή διαλόγου, και στα οποία, με εξαίρεση τους Νόμους, ο Σωκράτης, είτε είναι ο κεντρικός ομιλητής, είτε είναι απλά παρών και κατέχει θέση απλού ακροατή.

Εκτός όμως από τη μεγάλη φιλοσοφική αξία του έργου του, η οποία είναι αδιαμφισβήτητη, και παρόλο που ο Πλάτωνας έγραψε ως φιλόσοφος και όχι ως ιστοριογράφος, μέσα στους διαλόγους του βρίσκουμε και αρκετές πληροφορίες για τη ζωή και τον χαρακτήρα του Σωκράτη, καθώς επίσης και για τη ζωή της αθηναϊκής κοινωνίας του 5ου αι. π.Χ. Αυτές τις πληροφορίες θα χρησιμοποιήσουμε στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, για να δημιουργήσουμε το πορτραίτο του μεγάλου αυτού φιλοσόφου, καθώς επίσης και ένα χρονολόγιο της ζωής του, με αναφορά στα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα στα οποία είχε ενεργό ρόλο.

Για τον σκοπό αυτό, αφού ανατρέξουμε στο σύνολο των πλατωνικών έργων, θα επιχειρήσουμε πρώτα να εντοπίσουμε σε αυτά τα χωρία που αναφέρονται στον Σωκράτη ως προσωπικότητα, στη ζωή του και στην καθημερινότητά του μέσα στην πόλη των Αθηνών του 5^{ου} π.Χ. αιώνα. Στη συνέχεια, θα αναλύσουμε περαιτέρω τα σχετικά γεγονότα και τις πληροφορίες που θα αντλήσουμε, χρησιμοποιώντας και πληροφορίες από άλλες πηγές, με σκοπό να τα παρουσιάσουμε, όσο αυτό είναι δυνατό, πιο ολοκληρωμένα, εντάσσοντας τα στο γενικότερο ιστορικό πλαίσιο.

¹ Στο Corpus Platonicum (ταξινόμηση που αποδίδεται στον Θράσυλλο ή στον Θράσυλλο και τον Δερκυλίδη) περιλαμβάνονται συνολικά τριάντα έξι (36) έργα, ταξινομημένα σε εννέα τετραλογίες, ορισμένα εκ των οποίων όμως θεωρούνταν ήδη νόθα όταν έγινε η εν λόγω ταξινόμηση. Αν και είναι δύσκολο να υπάρξει ομοφωνία μεταξύ των μελετητών, σήμερα θεωρείται σχεδόν βέβαιο ότι τα έργα *Αλκιβιάδης II*, *Τππαρχος*, *Ερασταί*, *Θεάγης*, *Κλειτοφών*, και *Μίνως* είναι νόθα, ενώ για κάποια άλλα έργα (*Αλκιβιάδης I*, *Ίων*, *Μενέξενος*, *Ιππίας Μείζων*, *Επινομίς* και *Επιστολές*) οι γνώμες διχάζονται. Γενικά όσοι διάλογοι έχουν υπολογίσιμο μήκος ή ενδιαφέρον θεωρούνται γνήσιοι ενώ οι μικρότεροι όχι (Taylor, 2017, σελ. 30-37).

Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται μια συνοπτική παρουσίαση του «σωκρατικού προβλήματος», δηλαδή του προβλήματος ιστορικής ακρίβειας που ανακύπτει, λόγω των ποικίλων πηγών που αναφέρονται στη ζωή και στη διδασκαλία του και που τον παρουσιάζουν η καθεμία με διαφορετικό τρόπο.

Στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρείται αρχικά η δημιουργία του πορτραίτου του Σωκράτη με αναφορά στη μορφή και στον χαρακτήρα του, αλλά και σε γενικά στοιχεία της βιογραφίας του. Στη συνέχεια, μέσα από μια ιστορική ανασκόπηση του 5^{ου} αιώνα π.Χ. και την αναφορά στην πολιτική και πολιτιστική ζωή της Αθήνας την εποχή λίγο πριν από την γέννηση του Σωκράτη έως και τον θάνατό του, παρατίθενται περισσότερα στοιχεία για τη ζωή, την καθημερινότητά και τις συνήθειες του, ενώ αναλύονται εκτενέστερα γεγονότα στρατιωτικής, πολιτισμικής και πολιτικής σημασίας στα οποία αυτός συμμετείχε.

1. Οι πηγές και το «Σωκρατικό πρόβλημα».

Ο ίδιος ο Σωκράτης δεν έγραψε κανένα έργο. Ο,τι πληροφορίες έχουμε για τη ζωή του, τον χαρακτήρα και τη διδασκαλία του τις αντλούμε από έργα άλλων συγγραφέων, κυρίως από τα έργα του Πλάτωνα και από τα φιλοσοφικά έργα και τους διαλόγους («Απολογία Σωκράτους», «Απομνημονεύματα», «Οικονομικός» και «Συμπόσιο») του Ξενοφώντα (430-355 π.Χ.). Επίσης, πληροφορίες αντλούμε από τα έργα του Αριστοτέλη (384-322 π.Χ.), ο οποίος, παρόλο που γεννήθηκε δεκαπέντε χρόνια σχεδόν μετά τον θάνατο του, μπόρεσε να τον «γνωρίσει» μέσα από τις μακροχρόνιες σπουδές του στην Ακαδημία του Πλάτωνα και τη συναναστροφή του τόσο με τον ίδιο τον Πλάτωνα, όσο και πιθανόν με άλλα άτομα που τον είχαν ως δάσκαλο. Μάλιστα σύμφωνα με τον Guthrie (1991, σελ. 56-57), θα μπορούσαμε ίσως να χρησιμοποιήσουμε τα έργα του για να διακρίνουμε τη φιλοσοφία του Σωκράτη από αυτή του Πλάτωνα.

Περαιτέρω, για τον Σωκράτη έγραψαν και άλλοι «σωκρατικοί» φιλόσοφοι, όπως ο Αισχίνης ο Αθηναίος ή Σφήττιος (425-350 π.Χ.), ο Αντισθένης ο Αθηναίος (444-365 π.Χ.), ο Αρίστιππος ο Κυρηναίος (435-355 π.Χ.) και ο Ευκλείδης ο Μεγαρέας (450-380 π.Χ.), των οποίων όμως τα έργα, δυστυχώς, σώζονται αποσπασματικά ή μόνο ως τίτλοι².

Εκτός όμως από τους μαθητές του Σωκράτη, οι οποίοι με τα έργα τους επιχείρησαν, μετά τον θάνατό του δασκάλου τους, να τον υπερασπιστούν και να τιμήσουν τη μνήμη του, πληροφορίες αντλούμε και από τα έργα της αττικής κωμωδίας και κυρίως την κωμωδία του Αριστοφάνη «Νεφέλες», έργα τα οποία γράφτηκαν όσο ακόμα ήταν εν ζωή και τα οποία είχαν ως στόχο να τον σατιρίσουν. Τέλος, ασφαλείς πληροφορίες μπορούμε να αντλήσουμε και από το επίσημο κατηγορητήριο της δίκης του, έτσι όπως αυτό έχει σωθεί από πολλούς αρχαίους συγγραφείς και κείμενα (Gigon, 1995, σελ. 27).

Συγκρίνοντας τα προαναφερόμενα έργα, διαπιστώνουμε ότι σε κάποια σημεία, οι παρεχόμενες σε αυτά πληροφορίες δεν ταυτίζονται, γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το κάθε έργο είναι επηρεασμένο, σε κάποιο βαθμό, από τον εκάστοτε συγγραφέα. Τίθεται έτσι αναπόφευκτα θέμα ιστορικής ακρίβειας των κατεχόμενων για την προσωπικότητα, τη ζωή και τις πεποιθήσεις του πληροφοριών

² Περισσότερα για τα έργα και τη φιλοσοφία των Αισχίνη, Αντισθένη, Αρίστιππου και Ευκλείδη βλ. Gigon, 1995, σελ. 289-322.

και δεν είμαστε σε θέση να προσδιορίσουμε επακριβώς το πως ήταν ο ιστορικός Σωκράτης. Το θέμα αυτό από τον 18^ο αιώνα και έπειτα, οπότε και τέθηκε, ονομάστηκε «σωκρατικό πρόβλημα».

Στην προσπάθεια επίλυσης του, πολλοί ερμηνευτές μίλησαν υπέρ ή κατά κάποιας συγκεκριμένης πηγής και κυρίως το δίλημμα ήταν στο αν θα έπρεπε να εμπιστευτούμε τον Πλάτωνα ή τον Ξενοφώντα, δεδομένου ότι οι άλλες πηγές συνήθως δεν λαμβάνονται υπόψη, είτε λόγω του μικρού αριθμού σωζόμενων κειμένων ή επειδή θεωρούνται ότι γράφτηκαν μετά τα έργα του Πλάτωνα και άρα ότι έχουν επηρεαστεί από αυτά ή τα αντιγράφουν.

Ειδικότερα, τον 18^ο και 19^ο αιώνα κυριαρχούν στην προτίμηση των ιστορικών τα έργα του Ξενοφώντα. Σταδιακά, όμως, παρατηρείται η απομάκρυνση από τον Σωκράτη του Ξενοφώντα και η όλο και μεγαλύτερη αποδοχή του πλατωνικού Σωκράτη, ο οποίος τελικά επικράτησε τον 20^ο αιώνα, λόγω και κυρίως της προτίμησης που έδειξαν σε αυτόν ο John Burnet και ο Alfred Edward Taylor (Σαμαράς, 2004, σελ. 17-21).

Το πρόβλημα ακρίβειας των πηγών είναι σαφώς μεγαλύτερο όταν αναζητούμε πληροφορίες για τη φιλοσοφία του Σωκράτη. Ειδικότερα σε ότι έχει να κάνει με τα πλατωνικά έργα, έργα στα οποία οι διάφοροι μελετητές έχουν δώσει βάση, λόγω της μεγάλης τους φιλοσοφικής αξίας, τίθεται το θέμα κατά πόσο μέσα από αυτά εκφράζονται οι πεποιθήσεις του ιστορικού Σωκράτη και όχι οι πεποιθήσεις του συγγραφέα τους. Για το θέμα αυτό έχουν διατυπωθεί ποικίλες απόψεις, δεδομένου όμως ότι στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας δεν θα μας απασχολήσει η φιλοσοφία του Σωκράτη δεν θεωρείται σκόπιμο να αναφερθούν εδώ³.

Στο κομμάτι που έχει να κάνει με τη ζωή του, δηλαδή την καθημερινότητά του και τη συμμετοχή του σε συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα, θεωρώ ότι το πρόβλημα ακρίβειας των πηγών είναι σαφώς μικρότερο από το πρόβλημα που υπάρχει όσον αφορά τις παρεχόμενες, για τη σωκρατική φιλοσοφία και διδασκαλία, πληροφορίες. Οι διάφοροι συγγραφείς, έγραψαν σε μια εποχή που οι άνθρωποι είχαν μνήμες από τον Σωκράτη και συνεπώς δεν θα μπορούσαν να παραποιήσουν αυτά τα στοιχεία, χωρίς να γίνουν αντιληπτοί από τους αναγνώστες τους. Όσον αφορά τώρα την προσωπικότητα του και γενικά την εικόνα που σχηματίζει κανείς για τον άνθρωπο Σωκράτη, οι όποιες διαφορές υπάρχουν, οφείλονται στο γεγονός ότι ο κάθε συγγραφέας περιγράφει με διαφορετικό τρόπο τις συνήθειες του ή συγκεκριμένα

³ Για περισσότερα αναφορικά με το εάν ο Πλάτωνας στα έργα του εκφράζει τις απόψεις του δασκάλου του ή τις δικές του βλ. Guthrie, 1991, σελ. 49-51, Σαμαράς, 2004, σελ. 22-30, Peterson, 2011, σελ. 3-4, 14-15 κ' 219-222.

γεγονότα, αναδεικνύοντάς τα και ερμηνεύοντας τα, ανάλογα με τον σκοπό που επιδιώκει, το υπόβαθρό του, τον τρόπο που τα αντιλήφθηκε και τη σχέση που είχε μαζί του. Ειδικότερα όσον αφορά τον χαρακτήρα του, ο κάθε συγγραφέας, ανάλογα με την υποκειμενική γνώμη που είχε σχηματίσει μέσα από την αλληλεπίδραση μαζί του, αναδεικνύει ορισμένα χαρακτηριστικά του, είτε θετικά είτε αρνητικά και υποτιμά κάποια άλλα, παρουσιάζοντας έτσι έναν διαφορετικό τύπο ανθρώπου (Guthrie, 1991, σελ. 22). Είναι λογικό, λοιπόν, ο Ξενοφών ως στρατιωτικός που ήταν να περιγράφει με πιο πεζό και κοινότοπο τρόπο τον Σωκράτη, σε αντίθεση με τον Πλάτωνα, του οποίου η συγγραφική ικανότητα και το φιλοσοφικό υπόβαθρο τον βοηθούσε να εμβαθύνει περισσότερο στον χαρακτήρα του δασκάλου του (Guthrie, 1991, σελ. 28-30). Από την άλλη ο Αριστοφάνης, ως κωμωδός, στόχευε στο να σατιρίσει πρόσωπα και καταστάσεις και για τον λόγο αυτό η δική του περιγραφή χαρακτηρίζεται σε μεγάλο βαθμό από υπερβολή. Τέλος ο Αριστοτέλης, περιγράφει τον Σωκράτη πιο αποστασιοποιημένα, δεδομένου ότι, αφενός, τον γνώρισε μέσα από τις διηγήσεις και τα κείμενα άλλων ατόμων και αφετέρου γράφει με πιο επιστημονικό τρόπο. Για να μπορέσουμε συνεπώς να σχηματίσουμε μία όσο το δυνατό πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τον άνθρωπο Σωκράτη, θεωρώ ότι θα πρέπει να λάβουμε υπόψη εξίσου όλες τις πηγές μας, αφού όμως, πρώτα τις αξιολογήσουμε.

Την άποψη ότι θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη το σύνολο των έργων που αναφέρονται στον Σωκράτη, υποστηρίζει και ο Olof Gigon (1995, σελ. 32-33) για δύο λόγους. Πρώτον, τα έργα άλλων συγγραφέων δεν είναι λιγότερο αξιόπιστα από τα έργα του Πλάτωνα, απλά και μόνο επειδή σώζονται αποσπασματικά· τα τελευταία σώθηκαν στο σύνολό τους όχι λόγω της εγκυρότητάς τους, αλλά λόγω των ευνοϊκών συνθηκών. Δεύτερον, δεν τεκμαίρεται από πουθενά με βεβαιότητα η χρονολογική σειρά με την οποία γράφτηκαν τα διάφορα κείμενα και συνεπώς δεν μπορούμε να γνωρίζουμε ποια έργα στερούνται πρωτοτυπίας. Περαιτέρω ο Gigon (ο.π.) υποστηρίζει ότι κανένας από τους συγγραφείς που ασχολήθηκε με τον Σωκράτη δεν είχε την πρόθεση να γράψει τη βιογραφία του και για αυτό τα έργα αυτά θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ποίηση και όχι ως ιστοριογραφία, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την ιστορική τους ακρίβεια. Συνεπώς όταν τα μελετούμε, θα πρέπει να αφαιρούμε από αυτά τα ποιητικά στοιχεία, εάν θέλουμε να σχηματίσουμε εικόνα για τον αληθινό Σωκράτη.

Ο W.K.C. Guthrie (1991), θεωρεί και αυτός ότι δεν θα πρέπει να προτιμούμε μία πηγή έναντι των άλλων, δεδομένου ότι ο Σωκράτης ήταν τόσο ισχυρή και πολυσχιδής προσωπικότητα που κάθε συγγραφέας τον αντιλαμβανόταν με

διαφορετικό τρόπο, ανάλογα και με το υπόβαθρό του. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να έχουμε σήμερα στη διάθεση μας πολλές διαφορετικές, και συχνά αντικρουόμενες μεταξύ τους, εικόνες του ιστορικού Σωκράτη. Αντί όμως να προσπαθούμε να αποδείξουμε ότι ισχύει η μία ή η άλλη εκδοχή, θα ήταν ορθότερο να προβούμε σε συγκριτική αξιολόγηση των διαθέσιμων πηγών και να προσπαθήσουμε με αυτόν τον τρόπο να ανασυνθέσουμε, όσο το δυνατόν καλύτερα, την εικόνα του αληθινού Σωκράτη.

Ειδικότερα όσον αφορά τα πλατωνικά έργα, μελετώντας τα, εύκολα διαπιστώνει κανείς ότι ο Πλάτωνας δεν σκόπευε να γράψει τη βιογραφία του δασκάλου του και να περιγράψει απλά γεγονότα και συνήθειες του. Τα στοιχεία που χρησιμοποιεί για τη ζωή, τον χαρακτήρα και την καθημερινότητά του, τα χρησιμοποιεί με σκοπό να αναδείξει τον Σωκράτη ως ήρωα της φιλοσοφικής σκέψης και να αναπροσανατολίσει την προκατάληψη των απλών ανθρώπων της εποχής, έναντι των διανοουμένων και των δασκάλων, προκατάληψη που τελικά οδήγησε στην καταδίκη του, στρέφοντάς την αποκλειστικά προς τους Σοφιστές. Μέσα από το έργο του, προσπαθεί να αποδείξει ότι οι φιλόσοφοι πρέπει να είναι σαν τον Σωκράτη, άμεμπτου ήθους άνθρωποι και πολίτες και γι' αυτό ο Πλάτωνας προτρέπει τους αναγνώστες του να τους εμπιστευτούν ως δασκάλους, τονίζοντας ότι η σπουδή της φιλοσοφίας είναι απαραίτητη, τόσο για τους κυβερνώντες όσο και γενικά για την πολιτική ζωή, τον δημόσιο βίο και την αρμονική συνύπαρξη των πολιτών. Στο πλαίσιο αυτό είναι λογικό να επινοεί ίσως κάποια περιστατικά για να πετύχει τον σκοπό του. Κάποια άλλα όμως γεγονότα, γνωστά στο ευρύ κοινό, δεν θα μπορούσε να τα παραποιήσει σε μεγάλο βαθμό χωρίς να γίνει αντιληπτός, δίχως να αποκλείεται βέβαια το ενδεχόμενο, να αναδεικνύει κάποια από αυτά ή να δίνει σε κάποια από αυτά την έμφαση που τον ενδιέφερε.

Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινιστεί ότι η επιλογή των έργων αυτών στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, έγινε, όχι επειδή αποδεχόμαστε με βεβαιότητα την ανωτερότητά τους ως ιστορικής πηγής, αλλά λόγω των περιορισμών που τίθενται στην έκταση, καθόσον πρόκειται για πτυχιακή εργασία.

2. Η ζωή του Σωκράτη μέσα από τα πλατωνικά έργα.

2.1. Γενικά στοιχεία, ο χαρακτήρας και η προσωπικότητά του.

Ο Σωκράτης γεννήθηκε στην Αθήνα το 470 ή 469 π.Χ., αφού όταν έγινε η δίκη του το 399 π.Χ., ο Πλάτωνας μας λέει ότι ήταν εβδομήντα χρονών (Πλάτωνας, *Απολογία Σωκράτους*, 17d). Πατέρας του ήταν ο Σωφρονίσκος, από τον δήμο της Αλωπεκής, ένας λιθοξόος ή γλύπτης⁴ και μητέρα του η μαία Φαιναρέτη (Πλάτωνας, *Λάχης*, 180d, *Γοργίας*, 495d, *Θεαίτητος*, 149a, και *Ιππίας μείζων*, 298a-d). Ήταν παντρεμένος με την Ξανθίππη και είχε τρεις γιους, με τον μεγαλύτερο, τον Λαμπροκλή να είναι μειράκιο (δηλαδή έφηβος) κατά την εκτέλεσή του και τον μικρότερο ένα μικρό παιδί (Πλάτωνας, *Φαίδων*, 60a και *Απολογία Σωκράτους*, 34d, Guthrie, 1991, σελ. 96-97).

Όπως αναφέρει ο Λυσίμαχος, ο γιός του Αριστείδη, στον διάλογο του Πλάτωνα «*Λάχης*» (181a), ο πατέρας του ήταν ευυπόληπτος πολίτης και ήταν απίθανο να ήταν φτωχός ο ίδιος (Guthrie, 1991, σελ. 89). Ο πλατωνικός Σωκράτης, όμως, δεν φαίνεται να εξασκεί το επάγγελμα του πατέρα του, άλλα ούτε και κάποιο άλλο επάγγελμα, καθόσον είχε αφοσιωθεί στη φιλοσοφία και στο καθήκον του να ελέγχει τους συμπολίτες του (Gigon, 1995, σελ. 151). Αξίζει να αναφέρουμε στο σημείο αυτό, ότι γενικά στην αρχαία Ελλάδα οι εμπορικές και βιοτεχνικές δραστηριότητες θεωρούνταν υποτιμητικές για έναν άντρα και τις ασκούσαν κυρίως άτομα που ανήκαν στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, δηλαδή οι μέτοικοι και οι δούλοι. Και αυτό συνέβαινε διότι όποιος εργαζόταν δεν είχε τον χρόνο να ασχοληθεί με τις πραγματικά ευγενείς ασχολίες όπως η συμμετοχή στην πολιτική ζωή της πόλης και η φιλοσοφική συζήτηση. Ως εκ τούτου πλούσιοι θεωρούνταν όχι απαραίτητα μόνο όσοι είχαν μεγάλη περιουσία, αλλά και όσοι δεν χρειαζόταν να δουλέψουν για να εξασφαλίσουν τα προς το ζην (Royer κ.α., 2005, σελ. 79).

Όσον αφορά την εξωτερική του εμφάνιση, κατά γενική ομολογία ήταν άσχημος, αλλά με μια ασχήμια γοητευτική (Guthrie, 1991, σελ. 98). Η μύτη του ήταν σιμή (πλακουτσωτή) και τα μάτια του προεξείχαν (Πλάτωνας, *Θεαίτητος*, 143e), ενώ ο Αλκιβιάδης τον παρομοιάζει στην εξωτερική εμφάνιση με τον σάτυρο Μαρσύα

⁴ Δεν αναφέρεται ρητά το επάγγελμα του πατέρα του σε κάποιο από τα πλατωνικά έργα. Όμως στην αρχαία Ελλάδα, δεδομένου ότι τα επαγγέλματα μεταβιβάζονταν από τον πατέρα στον γιό, η κάθε επαγγελματική τάξη ανήγε την καταγωγή της σε έναν κοινό πρόγονο. Συνεπώς ο πατέρας του Σωκράτη ήταν γλύπτης, καθόσον στον πλατωνικό διάλογο «*Ευθύφρων*» (11c) αναφέρεται ως πρόγονος του Σωκράτη ο Δαίδαλος, στον οποίο ανήγαν την καταγωγή τους όλοι οι γλύπτες.

(Πλάτωνας, *Συμπόσιο*, 215b). Συνήθως περιφερόταν ξυπόλυτος, φορώντας μόνο έναν παμπάλαιο μανδύα, ενώ οι επικριτές του τον φώναζαν «άπλυτο» (Guthrie, 1991, σελ. 101). Για αυτό ακριβώς ο Αριστόδημος, στην περιγραφή του για το συμπόσιο που πραγματοποιήθηκε στο σπίτι του Αγάθωνα, αναφέρει ότι του έκανε εντύπωση που τον είδε (τον Σωκράτη) φρεσκοπλυμένο και με παπούτσια (Πλάτωνας, *Συμπόσιο*, 174a).

Ο Πλάτωνας, σκιαγραφώντας το πορτραίτο του δασκάλου του, του αποδίδει τα χαρακτηριστικά της εγκράτειας, της αντοχής και της αυτοκυριαρχίας. Στην περίπτωση όμως του Σωκράτη, μιλάμε για μία ειδικού τύπου εγκράτεια και όχι για εγκράτεια με την έννοια του αυστηρού ασκητισμού. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Αλκιβιάδης στο εγκώμιο που του πλέκει, ο Σωκράτης δεν ήταν ο τύπος ανθρώπου που εντυπωσιάζεται από την εξωτερική ομορφιά, τα πλούτη και τα χαρίσματα που οι περισσότεροι άνθρωποι θεωρούν σημαντικά. Ακόμη, στην εκστρατεία στην Ποτίδαια, όπου ήταν συμπολεμιστές, υπερερούσε των άλλων στρατιωτών, καθώς επιδείκνυε ιδιαίτερη αντοχή τόσο στην έλλειψη τροφίμων, όσο και στο δριμύ ψύχος. Παρόλα αυτά ήταν σε θέση να χαρεί τις υλικές απολαύσεις, όταν του δινόταν η ευκαιρία και, παρόλο που συνήθως δεν το επιδίωκε, μπορούσε να πιεί πολύ κρασί χωρίς να μεθύσει. (Πλάτωνας, *Συμπόσιο*, 176c, 216d-e, 219d-e και 220a). Περαιτέρω, όπως όλοι οι άνθρωποι διακατέχονταν από πάθη, στα οποία όμως μπορούσε να κυριαρχήσει. Στον διάλογο «*Χαρμίδης*» (155c-e) παραδείγματος χάριν, τον βλέπουμε να μπαίνει σε πειρασμό βλέποντας τον όμορφο νεαρό Χαρμίδα, καταφέρνει όμως να συγκρατηθεί και να μετασηματίσει το πάθος του σε φιλοσοφική συζήτηση. Ακόμη και τον επικείμενο θάνατό του τον αντιμετώπιζε με την συνηθισμένη καρτερικότητα του (Πλάτωνας, *Φαίδων*, 43b).

Σύμφωνα με τον Guthrie (1991, σελ. 30) «ο πλατωνικός Σωκράτης ήταν πολύ λιγότερο τετριμμένος, πολύ περισσότερο παράδοξος, με χιούμορ, ειρωνεία και πάνω απ' όλα με μεγαλύτερο βάθος στον στοχασμό του». Στις συνομιλίες του παρουσιαζόταν πάντα με μία προσποιητή αφέλεια, υποκρινόταν τον ανήξερο και συχνά έκανε αστεϊσμούς, διακατεχόμενος από παιγνιώδη διάθεση. Και με αυτήν ακριβώς την προσποιητή του αφέλεια, έφερνε τον συνομιλητή του σε αμηχανία. Ο Αλκιβιάδης τον παρομοιάζει με τους Σίληνους, που καταφέρνουν με τα τραγούδια τους να μαγεύουν τους άλλους, και ο Μένων, στον ομώνυμο διάλογο, τον παρομοιάζει με την πλατιά νάρκη της θάλασσας, η οποία φέρνει μούδιασμα σε όποιον την πλησιάζει και την αγγίζει. Έτσι ακριβώς και ο Σωκράτης, χρησιμοποιώντας τον λόγο αντί για μουσικά όργανα, καταφέρνει να μαγέψει τους άλλους και να «ναρκώσει» όποιον συνομιλεί μαζί του, καθιστώντας τον ανίκανο να του απαντήσει στα ερωτήματα που του θέτει. Και

ακριβώς όπως οι Σιληνοί, αν τους ανοίξεις, αποκαλύπτουν πως περικλείουν μέσα τους αγάλματα θεών, έτσι και ο Σωκράτης, όταν σοβαρευθεί, φανερώνει τον πλούτο που κρύβει μέσα του (Πλάτωνας, *Συμπόσιο*, 215b-d και 216c-d, και *Μένων*, 80a-b).

Περαιτέρω, ο Αλκιβιάδης αναφέρει ότι ο Σωκράτης δεν μοιάζει με κανέναν άλλο και ότι είναι αδύνατον να βρεις άλλον άνθρωπο που να είναι, τόσο ο ίδιος όσο και οι λόγοι του, τόσο αλλόκοτος όσο αυτός (Πλάτωνας, *Συμπόσιο*, 221d). Το παράδοξο της προσωπικότητάς του, μαρτυρείται στα πλατωνικά κείμενα, όπου γίνεται αναφορά σε περιστατικά που ο Σωκράτης παρουσιάζεται να αφαιρείται τελείως και να αποστασιοποιείται από την πραγματικότητα. Συγκεκριμένα, όπως περιγράφει ο Αριστόδημος στο «*Συμπόσιο*» (174d-e, 175a-c) ενώ κατευθύνονταν μαζί στο σπίτι του Αγάθωνα, ξαφνικά ο Σωκράτης συγκεντρώθηκε στις σκέψεις του και έμεινε παραπίσω. Ο Αριστόδημος στάθηκε να τον περιμένει, αλλά ο Σωκράτης τον παρότρυνε να συνεχίσει. Τελικά έφτασε μόνος του στο σπίτι του Αγάθωνα, ενώ ο Σωκράτης έφθασε πολύ αργότερα, αφού επανειλημμένως είχε στείλει ο οικοδεσπότης δούλους να τον καλέσουν. Αλλά και στην εκστρατεία στην Ποτίδαια, όπως περιγράφει ο Αλκιβιάδης, έλαβε χώρα ένα περιστατικό, όπου ο Σωκράτης, ένα πρωί, συγκεντρωμένος στη σκέψη του, στεκόταν όρθιος και ακίνητος σε ένα σημείο, και επειδή δεν μπορούσε να ολοκληρώσει τη σκέψη του, συνέχιζε να στέκεται και να συλλογίζεται, ώσπου έγινε περίγελος των άλλων στρατιωτών. Τελικά έμεινε έτσι ως το ξημέρωμα της άλλης μέρας οπότε και, αφού ανέτειλε ο ήλιος, προσευχήθηκε στον ήλιο και απομακρύνθηκε (Πλάτωνας, *Συμπόσιο*, 220c).

Η παραδοξότητα του μεγάλου αυτού φιλοσόφου μαρτυρείται επίσης και από τις ποικίλες αναφορές που περιέχουν τα πλατωνικά έργα στο δαιμόνιο του Σωκράτους, το θεϊκό σημείο ή τον πνευματικό οδηγό του, που παρουσιάζόταν μόνο σε αυτόν και σε κανένα άλλον και τον συνόδευε ήδη από την παιδική του ηλικία. Το θεϊκό αυτό σημάδι τον καθοδηγούσε στις πράξεις του, πάντα αποτρέποντάς τον από κάτι κακό που επρόκειτο να πράξει, ακόμη και για πολύ ασήμαντα πράγματα, και ποτέ προτρέποντάς τον να κάνει κάτι. Το δαιμόνιο είναι αυτό που τον απέτρεπε να ασχοληθεί ενεργά με την πολιτική και να δέχεται ανίκανους μαθητές. Επίσης, από το γεγονός ότι το δαιμόνιο του δεν τον απέτρεψε να παρευρεθεί στην δίκη του, συμπεραίνει ο Σωκράτης ότι η επικείμενη καταδίκη και ο θάνατος του δεν μπορεί να είναι κάτι κακό (Πλάτωνας, *Απολογία Σωκράτους*, 31c-d, και 40a-c, *Ευθύφρων*, 3b, *Πολιτεία*, 496c, *Φαίδρος*, 242b-c, *Ευθύδημος*, 272e και *Θεαίτητος*, 151a). Βέβαια, σύμφωνα με τον Gigon (1995, σελ. 174), παρόλο που ο Πλάτωνας αναφέρει σε πολλά σημεία στα έργα του το δαιμόνιο, το αντιμετωπίζει με επιφυλακτικότητα, τρόπο τινά αποστασιοποιείται από αυτό,

μειώνοντας την επιρροή του και δεν περιλαμβάνει στα έργα του τις εντυπωσιακές διηγήσεις γι' αυτό που συναντάμε σε άλλους ανώνυμους συγγραφείς.

Παρά τα όσα προαναφέρθηκαν, ο Πλάτωνας, μέσα από τα ίδια έργα, παρουσιάζει τον δάσκαλό του να είναι ταυτόχρονα και εντελώς ανθρώπινος. Αυτό φαίνεται από τα πειράγματα που δέχεται στο συμπόσιο του Αγάθωνα και την τρυφερότητα με την οποία τον αντιμετωπίζουν άτομα τόσο διαφορετικά μεταξύ τους, όπως ο ίδιος ο οικοδεσπότης (ένας διακεκριμένος τραγωδός), ο διάσημος ρήτορας Φαίδρος και κυρίως ο Αλκιβιάδης. Ακόμα και ο ίδιος ο Αριστοφάνης μάλιστα, που του είχε ασκήσει σκληρή κριτική λίγα χρόνια πριν στις κωμωδίες του⁵, του συμπεριφέρεται φιλικά. (Lang, 1978, σελ. 20).

2.2. Τα χρόνια πριν την γέννηση του Σωκράτη – Η Δηλιακή συμμαχία.

Ο Σωκράτης έζησε όλη του τη ζωή στην Αθήνα του 5ου αι. π.Χ. Ο αιώνας αυτός ονομάζεται «*χρυσός αιώνας του Περικλέους*», λόγω της καταπληκτικής πνευματικής και οικονομικής άνθησης που συντελέστηκε, άνθηση στην οποία σημαντικό ρόλο έπαιξε η ηγετική φυσιογνωμία του Περικλή, ο οποίος βρισκόταν στο «*τιμόνι*» της πόλης για εικοσιπέντε χρόνια περίπου. Ο αιώνας αυτός χαρακτηρίζεται τόσο από τη μεγάλη ανάπτυξη που γνώρισε η Αθήνα, όσο και από την αντίθεση των δυο ηγεμονιών, της Αθήνας και της Σπάρτης, που είχε ως αποτέλεσμα για περισσότερο από ένα τέταρτο του αιώνα να βρίσκονται σε πολεμική σύγκρουση μεταξύ τους.

Ειδικότερα, μέχρι και το τέλος του 6ου αι. π.Χ., η Αθήνα βρισκόταν στην αφάνεια, καθώς δεν συμμετείχε ούτε στο έργο του ελληνικού αποικισμού που συνέβη κατά τον 8ο αι. π.Χ., ούτε είχε εξέχουσα θέση στην αρχαία ελληνική μυθολογία. Ήταν μια μικρή πόλη-κράτος, που δεν μπορούσε σε τίποτα να συγκριθεί με τις μεγάλες ολιγαρχικές δυνάμεις της Σπάρτης και της Κορίνθου (Gigon, 1995, σελ. 193-198). Με τη νίκη όμως επί των Περσών, αρχικά στη μάχη του Μαραθώνα το 490 π.Χ. και ακολούθως στη ναυμαχία της Σαλαμίνας το 480 π.Χ., οι Αθηναίοι αναλαμβάνουν πρωταγωνιστικό ρόλο μεταξύ των πόλεων-κρατών της Ελλάδος.

Τις επιτυχίες της αυτές, αλλά και το γεγονός ότι η Σπάρτη, ακολουθώντας μια «*κοντόφθαλμη*» πολιτική, ήταν ανέτοιμη να αναλάβει ηγετικό ρόλο μεταξύ των ελληνικών πόλεων, εκμεταλλεύθηκε η Αθήνα για να ηγηθεί στην ιδρυθείσα τον

⁵ Σύμφωνα με τον Taylor (2017, σελ. 252) το «*Συμπόσιο*» του Πλάτωνα, τοποθετείται χρονικά λίγους μόνο μήνες πριν τον απόπλου της σικελικής εκστρατείας (413 π.Χ.) και η κωμωδία του Αριστοφάνη «*Νεφέλες*» παρουσιάστηκε στο αθηναϊκό κοινό δέκα χρόνια πριν, το 423 π.Χ. (Guthrie, 1991, σελ. 82).

χειμώνα του 478/477 π.Χ. συμμαχία της Δήλου⁶. Ειδικότερα, παρόλο που οι Έλληνες είχαν καταφέρει να απωθήσουν την επίθεση των Περσών, προέβησαν στην ίδρυση της, με σκοπό να συνεχίσουν τον αγώνα εναντίον τους, τόσο για να προστατεύσουν τους Έλληνες της Μ. Ασίας και να αποτρέψουν τυχόν τρίτη περσική εισβολή, όσο και για να τους εκδικηθούν για τις καταστροφές που τους προξένησαν και να καταφέρουν να αποζημιωθούν, αποκομίζοντας λεία μέσα από επιθέσεις.

Η διεξαγωγή του πολέμου που επιχειρούσε η συμμαχία εναντίον των Περσών ανατέθηκε στον Κίμωνα, τον γιο του γνωστού στρατηγού Μιλτιάδη, ο οποίος πέτυχε μέσα σε δέκα χρόνια την επέκταση της συμμαχίας στην ακτή της Θράκης, στο βόρειο Αιγαίο και τη Μικρά Ασία (Mosse και Schnap-Gourbeillon, 2010, σελ. 259) και με τη μεγάλη νίκη που κατάφερε εναντίον των Περσών στον Ευρυμέδοντα ποταμό το 470 π.Χ., καθιέρωσε την Αθήνα ως μεγάλη ναυτική δύναμη (Bengston, 1991, σελ. 179). Λόγω ακριβώς αυτών των επιτυχιών του, και δεδομένου ότι οι σύμμαχοι έβλεπαν τον περσικό κίνδυνο να απομακρύνεται ολοένα και περισσότερο, άρχισαν να θεωρούν ότι δεν ήταν πλέον απαραίτητη η συμμετοχή τους σε αυτή, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την εκδήλωση αποστασιών, με κυριότερες αυτές της Νάξου το 469 π.Χ. και της Θάσου το 465 π.Χ. Οι Αθηναίοι από την πλευρά τους, λόγω του πλούτου και της δόξας που απέκτησαν, άρχισαν να συμπεριφέρονται ηγεμονικά, με αποτέλεσμα η συμμαχία σταδιακά, με μια σειρά αλλαγών που επήλθαν στον τρόπο λειτουργίας της, να μετατραπεί σε αθηναϊκή ηγεμονία⁷.

⁶ Ονομάστηκε έτσι από τους σύγχρονους ιστορικούς, διότι το ταμείο της βρισκόταν στο νησί της Δήλου. Περιλάμβανε τις ιωνικές και αιολικές πόλεις της Μ. Ασίας και τα νησιά απέναντι από τις ακτές της, από τη Λέσβο μέχρι τη Ρόδο, πολλές πόλεις της Προποντίδας, μερικές της Θράκης, τις περισσότερες πόλεις της Χαλκιδικής, το μεγαλύτερο μέρος των Κυκλάδων και την Εύβοια, εκτός της πόλης της Καρύστου. Είχε συναφθεί για αόριστο χρόνο, γεγονός που αποτέλεσε σοβαρό μειονέκτημα για τις πόλεις-συμμάχους, καθώς δυσκόλευε την έξοδό τους από αυτήν. Οι συνελεύσεις της λάβαιναν χώρα επίσης στη Δήλο και σ' αυτές κάθε πόλη είχε μόνο μία ψήφο, ανεξάρτητα από το μέγεθος και τη δύναμή της. Οι περισσότερες πόλεις συμμετείχαν σε αυτήν με την καταβολή ετήσιας εισφοράς σε χρήμα, ενώ οι πιο μεγάλες όπως ενδεικτικά η Χίος, η Σάμος και η Λέσβος συμμετείχαν με την παραχώρηση του στόλου τους για τις πολεμικές επιχειρήσεις που αναλάμβανε η συμμαχία. Το συμμαχικό ταμείο ήταν υπό την διαχείριση των Ελληνοταμιών, Αθηναίων αξιωματούχων που εκλέγονταν από τον αθηναϊκό δήμο (Bengston, 1991, σελ. 177-179, Bury και Meiggs, 2011, σελ. 313-314, Romeroy κ.α., 2011, σελ. 230-231).

⁷ Συγκεκριμένα, οι Αθηναίοι άρχισαν να λαμβάνουν μόνοι τους τις σχετικές με τη συμμαχία αποφάσεις και να καταστέλλουν τις εκδηλούμενες αποστασίες, ενώ αργότερα άρχισαν να αναμειγνύονται και στις εσωτερικές υποθέσεις των συμμάχων τους, να πιέζουν ακόμη και πόλεις που ήταν ουδέτερες να προσχωρήσουν σε αυτή (όπως έγινε με την περίπτωση της Καρύστου, που υποτάχθηκε το 472-1 π.Χ.) και να πιέζουν τα ήδη μέλη της συμμαχίας να συνεισφέρουν χρήματα αντί για πλοία. Ακόμη, σε μια προσπάθεια διάδοσης του αττικού πολιτισμού, επιβλήθηκε στους συμμάχους η χρήση του αττικού νομίσματος και των αττικών μέτρων και σταθμών, επικράτησε η χρήση της αττικής διαλέκτου και εισήχθησαν οι αττικοί θεσμοί στη δικαιοσύνη των πόλεων-μελών της. Τέλος η Αθήνα, για να εξασφαλίσει την κυριαρχία της και να αναμειγνύσει τις αποστασίες, προέβη στην εγκατάσταση στις συμμάχους της αθηναϊκών φρουρών, επισκόπων (άρχοντες, πραγματικοί διοικητές, οι οποίοι είχαν ως αρμοδιότητα την επίλυση των διαφορών που ανέκυπταν από την εφαρμογή των διάφορων συνθηκών) και κληρουχιών (δηλαδή μόνιμη εγκατάσταση Αθηναίων, κυρίως από την τάξη των ζευγιτών και των θητών, στους οποίους χορηγούνταν γη για καλλιέργεια και οι οποίοι, σε αντίθεση με τους αποίκους,

2.3. Τα χρόνια μέχρι την ενηλικίωση του - Ο Περικλής και ο πρώτος «ακήρυκτος» Πελοποννησιακός πόλεμος (460-445 π.Χ.).

Αυτή την εποχή της ευημερίας και της ανάπτυξης γεννήθηκε ο Σωκράτης. Το 461 π.Χ., όταν ήταν ακόμα παιδί, ο Περικλής εκλέχθηκε για πρώτη φορά στρατηγός, αξίωμα από τα πιο σημαντικά και το πιο ουσιαστικό για την πορεία του κράτους, δεδομένου ότι οι στρατηγοί ήταν αυτοί που ασκούσαν ουσιαστικά την πολιτική εξουσία. Ο Περικλής εξελέγη στρατηγός αρκετές φορές στην πρώτη φάση της σταδιοδρομίας του, αλλά και αργότερα, οπότε διατήρησε το αξίωμα επί δεκαπέντε σχεδόν χρόνια, μέχρι και τον θάνατό του το 429 π.Χ. Τα χρόνια στα οποία ηγούνταν ουσιαστικά της πόλης του, η Αθήνα γνώρισε μεγάλη δύναμη και πολιτισμική άνοδο.

Στο πολιτικό κομμάτι, μια σειρά από μεταρρυθμίσεις που είχε ξεκινήσει ο προκάτοχός του Εφιάλτης και τις οποίες έφερε εις πέρας ο ίδιος, είχαν ως αποτέλεσμα την ολοκλήρωση του δημοκρατικού πολιτεύματος⁸. Στο πλαίσιο αυτών των μεταρρυθμίσεων, μειώθηκε η εξουσία και το κύρος της αρχαίας βουλής του Αρείου Πάγου⁹, ορίστηκαν οι αρμοδιότητες της Βουλής των Πεντακοσίων¹⁰ και καθιερώθηκαν η «μισθοφορά», δηλαδή η παροχή μισθού, σε όσους καταλάμβαναν κάποιο κρατικό αξίωμα, οι «λειτουργία»¹¹, σύμφωνα με τις οποίες οι δημόσιες

διατηρούσαν τα δικαιώματα του Αθηναίου πολίτη) (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 35-36 κ' 107, Bengston, 1991, σελ. 186 και 191, Mosse, 2002, σελ. 66, Bury και Meiggs, 2011, σελ. 320-326 και Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 232-235).

⁸ Υπάρχει η άποψη ότι βασικό ρόλο για την ολοκλήρωση της δημοκρατίας έπαιξε ο Εφιάλτης που την οραματίστηκε, αλλά δεν πρόλαβε, λόγω του πρόωρου θανάτου του να πραγματοποιήσει τα σχέδια του και ότι ο Περικλής, που γνώριζε τους στόχους του, απλά συνέχισε το έργο του. Η άποψη αυτή όμως, μειώνει κατά κάποιο τρόπο την αξία του μεγάλου αυτού πολιτικού. Ακόμα και αν η αναμόρφωση του πολιτεύματος βασίστηκε στον σχεδιασμό του Εφιάλτη, μόνο ένας άξιος πολιτικός όπως ο Περικλής θα μπορούσε να ανταπεξέλθει κατά αυτόν τον τρόπο στις καταστάσεις που ακολούθησαν μετά τον θάνατο του πρώτου και να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 82-83).

⁹ Περισσότερα για τον Άρειο Πάγο βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 59-61 και Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 236.

¹⁰ Το σώμα αυτό, εκτός από τον έλεγχο που ασκούσε σε όσους έπαιρναν δημόσιο αξίωμα, τόσο στην αρχή της θητείας τους (δοκιμασία), όσο και στο τέλος (λογοδοσία), και από το δικαίωμα που είχε να επιβάλλει συγκεκριμένες ποινές, ανέλαβε επιπλέον το καθήκον να προετοιμάζει, επεξεργάζεται και εισάγει προς ψηφοφορία, κάθε πρόταση προς την Εκκλησία του Δήμου, συντάσσοντας τα λεγόμενα «προβουλευμάτα». Υπάρχει, όμως, σύγχυση σχετικά με το ποιος ακριβώς ήταν ο ρόλος της, δηλαδή εάν είχε μόνο αυτή αποκλειστικά το δικαίωμα να εισάγει προτάσεις προς ψήφιση, ή αν ο κάθε Αθηναίος πολίτης μπορούσε να υποβάλλει την πρότασή του και η Βουλή απλά περιοριζόταν στο να αποφαινεται για αυτήν, πριν την υποβάλλει στην Εκκλησία (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 88-93, Mosse και Schnap-Gourbeillon, 2010, σελ. 251-252).

¹¹ Κύριες λειτουργίες ήταν η «τριηραρχία», η «αρχιθεωρία», η «χορηγία», η «γυμνασιαρχία», η «εστίαση», η «αρρηφορία» κ.α. (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 97, Bury και Meiggs, 2011, σελ. 334, Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 244).

δαπάνες επιβάρυναν τους πλούσιους και όχι τους φτωχούς, και η «γραφή παρανόμων»¹².

Επιπλέον, η Εκκλησία του Δήμου άρχισε να συνεδριάζει πιο τακτικά¹³ και από το 451 π.Χ. και μετά, κατόπιν σχετικού ψηφίσματος, εγγράφονταν στα μητρώα του Δήμου και συνεπώς είχαν δικαίωμα συμμετοχής σε αυτή, μόνο όσοι προέρχονταν από γονείς Αθηναίους πολίτες, δηλαδή αποκλείονταν όσοι προέρχονταν από γάμους στους οποίους η γυναίκα δεν καταγόταν από την Αττική¹⁴.

Οι άρχοντες, οι σημαντικότεροι αξιωματούχοι κατά την αρχαϊκή εποχή, στα μέσα του 5^{ου} αι. π.χ. περιορίστηκαν σε δικαστικά μόνο καθήκοντα και η επιλογή των ατόμων που καταλάμβαναν αυτά τα αξιώματα γινόταν πλέον με κλήρωση και όχι με εκλογή¹⁵. Γενικά, τα περισσότερα αξιώματα ήταν ετήσια και πολλοί αξιωματούχοι επιλέγονταν, όπως και οι άρχοντες, με κλήρωση, ενώ απαγορεύονταν η συνεχής επανεκλογή, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι όλοι οι πολίτες θα καταλάβουν κάποια στιγμή στη ζωή τους κάποιο αξίωμα (Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 242). Εξαίρεση αποτελούσε το αξίωμα των δέκα στρατηγών, οι οποίοι εκλέγονταν από την Εκκλησία του Δήμου, ενώ υπήρχε και η δυνατότητα επανεκλογής τους (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 95, Schuller, 2001, σελ. 64-66).

Ειδικότερα όσον αφορά τη «μισθοφορά», αυτή θεσπίστηκε αρχικά σε όσους συμμετείχαν στο δικαστήριο της Ηλιαίας, στις στρατιωτικές επιχειρήσεις και στη Βουλή των Πεντακοσίων, στη συνέχεια σε όσους συμμετείχαν στην Εκκλησία του Δήμου και λίγο πριν το 411 π.Χ. καθιερώθηκε μισθός και για τους Εννέα Άρχοντες. Γενικά πιστεύεται ότι η μισθοφορά γενικεύθηκε για όλους τους κληρωτούς άρχοντες πριν από τον θάνατο του Περικλή, με εξαίρεση τα μέλη του Αρείου Πάγου και τους

¹² Το δικαίωμα που είχε κάθε πολίτης να καταγγείλει τον εισηγητή οποιασδήποτε απόφασης, προσβάλλοντας έτσι το κύρος διοικητικών πράξεων, προβουλευμάτων των πεντακοσίων ή ακόμη και νόμων για λόγους είτε τυπικούς, είτε ουσιαστικούς (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 60-61),

¹³ Σύμφωνα με την Mosse (2002, σελ. 53) «η σύγκληση της Εκκλησίας του Δήμου σε καθορισμένα χρονικά διαστήματα έδινε στον αστικό δήμο μία βαρύτητα που δεν ήταν ανάλογη με την αριθμητική σχέση του προς το σύνολο των πολιτών. Η βαρύτητα αυτή είχε ακόμη μεγαλύτερη σημασία, εφόσον σε αυτόν τελικά στηριζόταν στο εξής η στρατιωτική δύναμη της Αθήνας: στους ξυλοργούς που ναυπηγούσαν τα πλοία και στους θήτες που τραβούσαν κουπί». Περισσότερα για τον θεσμό αυτό βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 86-88.

¹⁴ Το μέτρο αυτό ελήφθη πιθανόν για να περιοριστεί ο αριθμός όσων θα μπορούσαν να αναλαμβάνουν δημόσια αξιώματα και ουσιαστικά να περιοριστεί ο αριθμός των ωφελούμενων από τις νέες αμοιβές, (Bury και Meiggs, 2011, σελ. 332), και/ή για να σταματήσει η αύξηση του αστικού πληθυσμού που ήταν ραγδαία λόγω της ευκολίας του να γίνει κάποιος πολίτης μετά τις μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη (Mosse, 2002, σελ. 62). Σύμφωνα με τον Bengston (1991, σελ. 187), το μέτρο αυτό ήταν επικίνδυνο ή μάλλον καταστροφικό.

¹⁵ Η κλήρωση όμως δεν ήταν τυχαία, αλλά γινόταν μέσα από έναν κατάλογο πεντακοσίων υποψηφίων που υποδεικνύονταν από τους δήμους (πρόκρισις). Το 458/7 π.Χ. το δικαίωμα εκλογής επεκτάθηκε και στην τάξη των ζευγιτών, οι οποίοι αποτελούσαν την κύρια μάζα των οπλιτών, ενώ οι θήτες πιθανόν απέκτησαν το ίδιο δικαίωμα λίγο πριν τον Πελοποννησιακό πόλεμο (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 61, Mosse και Schnap-Gourbeillon, 2010, σελ. 254-255).

στρατηγούς. Η παροχή μισθού σε όσους καταλάμβαναν δημόσια αξιώματα ήταν απαραίτητη, ώστε να μπορούν ακόμη και οι εκπρόσωποι των κατώτερων τάξεων να ασχολούνται με τα κοινά. Ο Περικλής όμως κατακρίθηκε από τους αντιπάλους του για το μέτρο αυτό και κατηγορήθηκε ότι το χρησιμοποίησε για να κερδίσει την εύνοια του λαού, δεδομένου ότι ο ίδιος δεν διέθετε μεγάλη περιουσία, όπως ο Κίμωνας, ο οποίος προσπαθούσε να γίνει αρεστός στον λαό, διαθέτοντας μέρος αυτής για να ανακουφίσει τους φτωχούς (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ΄, σελ. 61 και σελ. 97). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Σωκράτης στον πλατωνικό διάλογο «Γοργίας» (515e), ακούγονταν ότι το μέτρο αυτό έκανε τους Αθηναίους φυγόπονους, δειλούς, φλύαρους και φιλάργυρους.

Στον στρατιωτικό τομέα, την περίοδο από το 460 μέχρι το 445 π.Χ., την χαρακτηρίζουν μια σειρά από μάχες, διακοπτόμενες από διαστήματα ειρήνης. Αίτιο των συρράξεων αυτών ήταν κυρίως ο ανταγωνισμός της Αθήνας με τη Σπάρτη, και, γενικότερα, οι συγκρούσεις των οικονομικών και εμπορικών συμφερόντων των ελληνικών πόλεων και οι μεταξύ τους ιδεολογικές αντιθέσεις. Παρόλα αυτά, η Αθήνα δεν ήρθε σε άμεση σύγκρουση με τη Σπάρτη, αλλά ενεπλάκη σε σοβαρούς και εξαντλητικούς πολέμους με ελληνικές πόλεις, κυρίως με τους συμμάχους της τελευταίας, Κόρινθο και Αίγινα.

Παράλληλα, το διάστημα αυτό εντάθηκαν και οι πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των Περσών (Bury και Meiggs, 2011, σελ. 335) και το 454 π.Χ., εκμεταλλευόμενοι οι Αθηναίοι την ήττα που υπέστησαν από αυτούς στον Νείλο και έχοντας ως πρόσχημα τον κίνδυνο που υφίστατο το συμμαχικό ταμείο από τυχόν επιδρομή τους, πέτυχαν την μεταφορά του από τη Δήλο στην πόλη τους, ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο περισσότερο τις ηγεμονικές τους τάσεις (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ΄, σελ. 621-64 και 76-78).

Την ίδια χρονιά (454/453 π.Χ. ή 451/450 π.Χ.¹⁶) υπογράφηκε πενταετής ανακωχή μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης, ενώ η Σπάρτη το 451 π.Χ. σύναψε τριακονταετή ειρήνη με το Άργος, επανακτώντας έτσι την κυριαρχία της στην Πελοπόννησο (Bengston, 1991, σελ. 190). Η ανακωχή αυτή ώθησε τους Αθηναίους να στραφούν εκ νέου εναντίον των Περσών με τους οποίους ήρθαν σε σύγκρουση στην περιοχή της Κύπρου. Η επιχείρησή αυτή στέφθηκε με επιτυχία και είχε ως αποτέλεσμα την υπογραφή ειρήνης μεταξύ Αθηναίων και Περσών, το 449/448 π.Χ., την

¹⁶ Είναι αβέβαιο πότε ακριβώς σύμφωνα με τις πηγές που έχουμε στη διάθεσή μας (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ΄, σελ. 79-80, Bengston, 1991, σελ. 190, Mosse και Schnap-Gourbeillon, 2010, σελ. 261-262).

επονομαζόμενη ειρήνη του Καλλία (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 80).

Τέλος, το 445/446 π.Χ. υπογράφηκε τελικώς ειρήνη και με τη Σπάρτη, τριακονταετούς διάρκειας αρχικά, αν και διήρκεσε πολύ λιγότερο, μόλις 14 χρόνια, με βάση τους όρους της οποίας αναγνωρίζονταν οι δύο ηγεμονίες, της Σπάρτης στην ξηρά και της Αθήνας στο Αιγαίο πέλαγος και προβλέπονταν διαδικασίες διαιτησίας και η αμοιβαία υποχρέωση να μην αναμειγνύονται στις εσωτερικές υποθέσεις η μία της άλλης (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 82, Mosse και Schnap-Gourbeillon, 2010, σελ. 262, Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 239-240).

Την περίοδο αυτή και συγκεκριμένα το 452/451 π.Χ., ο Σωκράτης ενηλικιώθηκε και απέκτησε το δικαίωμα του Αθηναίου πολίτη. Ειδικότερα, όταν έκλεισε τα δεκαοκτώ, στην αρχή του αττικού έτους, εγγράφηκε στους δημότες, δηλαδή στα μέλη του δήμου του πατέρα του, δίνοντας τον όρκο του στο ναό της θεάς Αγλαύρου στα βορεινά της Ακρόπολης, αφού πρώτα ελέγχθηκε για το αν είχε το δικαίωμα να είναι πολίτης, δηλαδή εάν ήταν παιδί από νόμιμο γάμο.

Τα επόμενα δύο χρόνια, ως έφηβος, έκανε τη θητεία του, την «εφηβεία», κατά την διάρκεια της οποίας απασχολούταν αποκλειστικά με τα γυμνάσια και δεν είχε άλλο καθήκον απέναντι στην πολιτεία. Στην Αθήνα, τα παιδιά και οι έφηβοι προετοιμάζονταν πιο ελεύθερα για την συμμετοχή τους στις πολεμικές συρράξεις, ασκούμενοι συνεχώς στις παλαιίστρες, έτσι ώστε να μπορούν να έχουν την κατάλληλη φυσική κατάσταση για να ανταπεξέλθουν στις προκλήσεις μιας μάχης, χωρίς όμως να υπάρχει αυτή η σπαρτιατική ασφυκτική πίεση να δημιουργηθούν μόνο εκλεκτοί πολεμιστές. Με το πέρας της θητείας του το 450/449 π.Χ. και σύμφωνα με την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκε, ο Σωκράτης εντάχθηκε στο στρατιωτικό σώμα των οπλιτών και πλέον ήταν υποχρεωμένος, μέχρι και τα 50 του έτη, να υπηρετεί την πατρίδα του και να συμμετέχει στις εκστρατείες εκτός της Αττικής. Επίσης, είχε πλέον το δικαίωμα να συμμετέχει και στις συνελεύσεις της Εκκλησίας του Δήμου, διότι οι νέοι Αθηναίοι, παρόλο που ήταν πολίτες από την στιγμή που έμπαιναν στην εφηβεία, μπορούσαν να ασκήσουν τα πολιτικά τους δικαιώματα μόνο μετά το πέρας των δύο αυτών ετών (Flaceliere, 1990, σελ. 302-303).

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι ο Σωκράτης, κατά την περίοδο του «ακήρυκτου Πελοποννησιακού πολέμου» που εξετάσαμε παραπάνω, λόγω του νεαρού της ηλικίας του, δεν πρέπει να συμμετείχε σε κάποια εκστρατεία ή μάχη και για αυτό άλλωστε δεν έχουμε κάποια αναφορά στα πλατωνικά έργα, όπως συμβαίνει με τις μάχες στις οποίες συμμετείχε αργότερα, όντας σε μεγαλύτερη ηλικία.

2.4. Πολιτισμική ανάπτυξη στην Αθήνα κατά τον 5ο π.Χ. αιώνα.

Το γεγονός ότι η Αθήνα βρισκόταν σε πόλεμο στο μεγαλύτερο μέρος του 5^{ου} αι. π.Χ., δεν την εμπόδισε να γνωρίσει σημαντική οικονομική, πνευματική και πολιτιστική άνθηση. Ο Σωκράτης λοιπόν, γεννήθηκε και έζησε σε μια περίοδο οικονομικής ευμάρειας, με την Αθήνα να αποτελεί το πολιτισμικό κέντρο της Ελλάδας, σε μία περίοδο που άνθησε η φιλοσοφία και η λογοτεχνία και που η πόλη αναμορφώθηκε και απέκτησε μεγαλοπρεπή κτίρια, που μαρτυρούν την ανωτερότητα της και μερικά από τα οποία διατηρήθηκαν ανά τους αιώνες. Από την άλλη, αυτή ακριβώς η συγκέντρωση της πολιτικής και πνευματικής ζωής στην ηγεμονεύουσα Αθήνα είχε ως αποτέλεσμα την πολιτιστική καθυστέρηση των υπόλοιπων μελών της δηλιακής συμμαχίας (Bengston,1991, σελ. 172). Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε καλύτερα την ζωή του μεγάλου αυτού φιλοσόφου, θα αναφερθούμε στη συνέχεια στο πολιτισμικό υπόβαθρο της εποχής.

A. Η φιλοσοφία – Οι σοφιστές.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η πόλη βρισκόταν στην αφάνεια μέχρι και το τέλος του 6ου αι. π.Χ., περίοδο κατά την οποία η φυσική φιλοσοφία αναπτύχθηκε στην περιοχή της Ιωνίας. Οι πόλεις-κράτη που έπαιζαν μέχρι τότε σπουδαίο ρόλο στην πνευματική ζωή, συγκαταλέχθηκαν αργότερα μεταξύ των συμμάχων της πόλης των Αθηνών. Επόμενο ήταν η μεγάλη πολιτική δύναμη και η φήμη που απέκτησε η τελευταία κατά τον 5^ο αι. π.Χ., να την καταστήσει κέντρο των εξελίξεων και πόλο έλξης φιλοσόφων, ποιητών και καλλιτεχνών από όλη την Ελλάδα. Σύμφωνα με τον Gigon (1995, σελ. 195-200), ο τρόπος που έγινε η πρόσληψη αυτών των νέων πνευματικών ρευμάτων από τους ίδιους τους Αθηναίους διέφερε, αναλόγως του περιεχομένου τους. Σε ότι είχε να κάνει με τις θεωρίες που δεν μπορούσαν να γίνουν εύκολα κατανοητές, δηλαδή, κυρίως τις θεωρίες της φυσικής φιλοσοφίας, αυτές αντιμετωπίστηκαν με δυσπιστία και χλευασμό. Όσον αφορά όμως τις γνώσεις με πρακτική αξία, αυτές γίνονταν δεκτές με άκριτο ενθουσιασμό.

Στην τελευταία αυτή περίπτωση ανήκει σαφώς η τέχνη της ρητορικής. Ο τρόπος λειτουργίας της αθηναϊκής δημοκρατίας, καθιστούσε απαραίτητη την τέχνη του πειστικού λόγου, καθώς όποιος ήθελε να ασχοληθεί με την πολιτική, αλλά ακόμα και όποιος καλούνταν να εμφανιστεί ως κατηγορούμενος σε κάποιο δικαστήριο, έπρεπε να είναι σε θέση να αναπτύξει ορθά δομημένα επιχειρήματα για να πείσει το ακροατήριο

του (Bury και Meiggs, 2011, σελ. 369). Όμως στην αρχαία Αθήνα δεν υπήρχε δημόσια εκπαίδευση και η μάθηση επιτυγχάνονταν όχι μέσω βιβλίων, αλλά κυρίως μέσω της επαφής με κάποιον μεγαλύτερο σε ηλικία καθοδηγητή (Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 298-303). Την ανάγκη λοιπόν που ανέκυψε για επιμόρφωση στο πλαίσιο της δημοκρατίας ήρθαν να καλύψουν οι σοφιστές.

Η ίδια η λέξη «σοφιστής» σημαίνει ουσιαστικά αυτόν που διδάσκει τη σοφία, τον επαγγελματία σοφό, αυτόν που είναι γνώστης μιας ειδικής τέχνης (Schuller, 2001, σελ. 77, Bury και Meiggs, 2011, σελ. 370). Οι φιλόσοφοι αυτοί, σημαντικότεροι εκ των οποίων ήταν ο Ζήνων ο Ελεάτης, ο Αναξαγόρας ο Κλαζομένιος, ο Πρωταγόρας από τα Αβδήρα, ο Γοργίας ο Λεοντίνος, ο Ιππίας ο Ήλειος και ο Πρόδικος ο Κείος¹⁷, συνέρρευσαν στην Αθήνα το δεύτερο μισό του 5^{ου} αι. π.Χ. Σύμφωνα με τον Bengston (1991, σελ. 195), ήταν αυτοί που «έβαλαν τα θεμέλια της επιστημονικής σκέψης· τοποθετώντας τον άνθρωπο στο κέντρο των ενδιαφερόντων τους, εγκαινίασαν ένα καινούριο τρόπο παρατήρησης του κόσμου» και η τέχνη τους, η σοφιστική «επροκάλεσε μία σημαντική μεταβολή στην ελληνική πνευματική ζωή και η επίδρασή της έγινε φανερή σε όλους τους κλάδους της κοινωνικής δραστηριότητας, ιδιαίτερα στην πολιτική». Οι σοφιστές ήταν ορθολογιστές και «έθεταν σε αμφισβήτηση τις παραδοσιακές αντιλήψεις» (Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 303). Δεν αποτελούσαν κάποια φιλοσοφική σχολή με κοινά δόγματα, αλλά διέφεραν μεταξύ τους ως προς τις πεποιθήσεις τους. Έχουμε, λοιπόν, ένα μεγάλο πλήθος θεωριών, που μπορούν να αποδοθούν με βεβαιότητα «σε κάποιον σοφιστή» (Gigon, 1995, σελ. 219), χωρίς να μπορούμε να προσδιορίσουμε με ακρίβεια σε ποιον συγκεκριμένα. Απευθύνονταν κυρίως σε εύπορους πολίτες, που είχαν την οικονομική δυνατότητα να καλύψουν τα υψηλά δίδακτρα που απαιτούσαν για την παροχή των υπηρεσιών τους. Η δράση τους όμως δεν περιοριζόνταν μόνο στη διδασκαλία, αλλά επιδόθηκαν και στη συγγραφή πραγματειών.

Λόγω της δυσπιστίας που υπήρχε στην Αθήνα την εποχή εκείνη απέναντι σε όσους ξέρουν πολλά, της γενικότερης προκατάληψης έναντι εκείνων που πληρώνονταν για να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους, της ζηλοφθονίας εκείνων που δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να προσλάβουν ως δάσκαλο κάποιον σοφιστή και επειδή υπήρχε η αντίληψη ότι μπορούσαν με την ρητορική, η οποία αποτελούσε το κύριο αντικείμενο της διδασκαλίας τους, να υπερασπιστούν τα πάντα, ο όρος «σοφιστής»

¹⁷ Άλλοι λιγότερο γνωστοί σοφιστές ήταν ο Ξενιάδης, ο Λυκόφρων, ο Πώος, ο Θρασύμαχος, ο Αλκιδάμας, ο Μητρόδωρος από τη Λάμψακο, ο Διαγόρας από τη Μήλο και ο Λικύμνιος από τη Χίο (Gigon, 1995, σελ. 271-272).

έλαβε σταδιακά αρνητική χροιά (Bury και Meiggs, 2011, σελ. 370, Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 305).

Την εκτίμηση που έχαιραν οι σοφιστές από τους Αθηναίους πολίτες, το πόση απήχηση είχε στη ζωή της πόλης η άφιξη ενός διανοούμενου/σοφιστή και το πόσο σπουδαίοι και άξιοι θαυμασμού ήταν, περιγράφει με γλαφυρό τρόπο ο Πλάτωνας στην εισαγωγή του διαλόγου του *«Πρωταγόρας»*. Εκεί παρουσιάζεται ο Ιπποκράτης, ο γιός του Απολλόδωρου, να πηγαίνει πολύ νωρίς το πρωί στο σπίτι του Σωκράτη, ανυπομονώντας να τον ενημερώσει ότι βρίσκεται στην Αθήνα ο μεγάλος σοφιστής Πρωταγόρας και να του ζητήσει να μεσολαβήσει ώστε να τον δεχτεί και να του διδάξει τη σοφιστική. Στον διάλογο αυτό, βέβαια, *«η ανιστόρηση γίνεται σε τόνο εύθυμο, διανθισμένη με στοιχεία σατιρικά, που δεν έχουν στόχο τον Πρωταγόρα αλλά την υπερβολική, δουλική προσωπολατρία, που του επιφυλάσσουν οι νεαρότεροι θαυμαστές του και - κατόπιν - την υπεροψία “δασκάλων” δεύτερης τάξης του τύπου του Πρόδικου»* (Taylor, 2017, σελ. 283), γεγονός που μας δείχνει ότι ο Πλάτωνας και πολύ πιθανόν και ο ίδιος ο Σωκράτης, δεν συμμερίζονταν τον θαυμασμό των συμπολιτών τους. Άλλωστε, η ειρωνεία απέναντι στους σοφιστές, εκφραζόμενη με το ιδιόμορφο χιούμορ του Σωκράτη, υπάρχει διάχυτη στο έργο του Πλάτωνα.

Η *«επίθεση»* αυτή του Πλάτωνα εναντίον των σοφιστών, μπορεί να εξηγηθεί από την προσπάθεια που καταβάλλει στα έργα του να αντικρούσει την άποψη που υπήρχε ότι ήταν και ο δάσκαλός του ένας από τους σοφιστές, άποψη που συνετέλεσε ως ένα βαθμό στην καταδίκη του. Για να το επιτύχει αυτό, προσπαθεί να διαχωρίσει τον Σωκράτη από τους σοφιστές, αποδεικνύοντας την διαφορετικότητά του, προβάλλοντας στο έργο του τη μετριοφροσύνη και την άγνοια του πρώτου, σε αντίθεση με την υπεροψία των δεύτερων που διατείνονταν ότι γνωρίζουν τα πάντα και ότι μπορούν αυτές τους τις γνώσεις να τις μεταδώσουν στους άλλους. Σε πολλούς από τους διαλόγους του (όπως ενδεικτικά στους *«Ιππίας μείζων»*, *«Ευθύδημος»*, *«Γοργίας»*, *«Θεαίτητος»* και *«Πρωταγόρας»*), ο Πλάτωνας παρουσιάζει τον δάσκαλό του να συνομιλεί είτε με κάποιον από τους σοφιστές είτε με άλλα άτομα και να αμφισβητεί τρόπο τινά τη σοφία και την αυθεντία τους, αποδεικνύοντας εν τέλει την άγνοιά τους.

Ειδικότερα, στον διάλογο *«Ιππίας μείζων»* (303e-304d), ο Ιππίας παρουσιάζεται να υποστηρίζει ότι αυτό που έχει σημασία είναι να μπορεί κανείς να βγάλει έναν ωραίο λόγο στα δικαστήρια ή και αλλού και να αποκομίσει από αυτό χρηματικά ή και άλλα οφέλη και όχι απλά να περιφέρεται και να μιλάει περί ανέμων και υδάτων, χωρίς να έχει υλικές απολαβές. Από την άλλη ο Σωκράτης παρουσιάζεται να τον αντικρούει, ισχυριζόμενος ότι αυτόν τον όρισε ο Θεός *«να παραδέρνει και να μη βρίσκει ποτέ*

δρόμο» (ο.π.) και να αντιμετωπίζεται με χλευασμό από τους «σοφούς» επειδή παραδέχεται την άγνοιά του και καταγίνεται με πράγματα ανώφελα και ασήμαντα.

Σε άλλα σημεία, ο Σωκράτης παρουσιάζεται να κατακρίνει την ικανότητα τους στην ρητορική, ικανότητα που την χρησιμοποιούν για να κατασκευάσουν ακόμη και ψεύδη (Πλάτωνας, *Ευθύδημος*, 272a-b). Τέλος, σε πολλούς διαλόγους, ο Σωκράτης φέρεται να ασκεί έμμεσα κριτική και να αποδοκιμάζει την πρακτική των σοφιστών να αποκομίζουν οικονομικό όφελος από την διδασκαλία τους, και, χρησιμοποιώντας ως απόδειξη την φτώχεια του, αποδεικνύει ότι σε καμία περίπτωση δεν ήταν σοφιστής, καθώς δεν άσκησε το φιλοσοφικό του έργο έναντι αμοιβής.

B. Ο φιλόσοφος Σωκράτης και η καθημερινότητά του

Σε αυτήν την περίοδο της πολιτισμικής άνθησης, έζησε και άσκησε το φιλοσοφικό του έργο ο Σωκράτης, ο οποίος αποτελεί την κορυφαία προσωπικότητα της φιλοσοφίας του 5^{ου} αι. π.Χ. Όπως έχουμε ήδη πει στην εισαγωγή, στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας δεν πρόκειται να μας απασχολήσουν οι φιλοσοφικές του απόψεις αυτές καθαυτές, παρόλα αυτά, για να κατανοήσουμε καλύτερα την προσωπικότητά του και την καθημερινότητά του, κρίνεται σκόπιμο να αναφέρουμε τους λόγους που τον ώθησαν να ασχοληθεί με τη φιλοσοφία και τον τρόπο που δίδασκε και αλληλεπιδρούσε με τους γύρω του.

Όπως αναφέρει ο ίδιος ο Σωκράτης στην απολογία του, ασχολήθηκε με την φιλοσοφία επειδή έτσι τον διέταξε ο θεός «...με χρησμούς και με μηνύματα που μου έστελνε στα όνειρα μου και με κάθε τρόπο που χρησιμοποίησε ποτέ θεότητα για να διατάξει κάποιον άνθρωπο να κάνει οτιδήποτε» (Πλάτωνας, *Απολογία Σωκράτους*, 33c). Άξιοι μνείας είναι το γεγονός ότι δεν συναντάται πουθενά αλλού στην ελληνική σκέψη η περίπτωση να επεμβαίνει ένας θεός στη ζωή ενός ανθρώπου και να τον καλεί να ασκήσει συγκεκριμένη δραστηριότητα και ειδικά όταν μιλάμε για φιλοσόφους, δεν γνωρίζουμε κανέναν που να έγινε φιλόσοφος με κλήση από τον θεό, όπως έγινε με τον Σωκράτη και τον θεό Απόλλωνα. Στην περίπτωση αυτή βέβαια δεν μιλάμε για σαφή διαταγή του θεού, αλλά για ερμηνεία του χρησμού και των ονείρων, από τον ίδιο τον Σωκράτη (Gigon, 1995, σελ. 101-103).

Με τον χρησμό αναφέρεται προφανώς στον χρησμό που έλαβε ο Χαιρεφώντας από το μαντείο των Δελφών. Συγκεκριμένα, όταν ρώτησε την Πυθία εάν υπάρχει άνθρωπος σοφότερος από τον Σωκράτη αυτή του απάντησε ότι δεν υπάρχει. Όταν έμαθε ο Σωκράτης για αυτόν τον χρησμό και στην προσπάθειά του να τον αναιρέσει, ξεκίνησε να ελέγχει όσους θεωρούνταν σοφοί, για να καταλήξει ότι τελικά ο ίδιος είναι

σοφότερος, όχι όμως επειδή γνωρίζει περισσότερα πράγματα από τους άλλους, αλλά ακριβώς επειδή σε αντίθεση με αυτούς αποδέχεται την άγνοια του (Πλάτωνας, *Απολογία Σωκράτους*, 20e-23b). Επιπλέον, στη συνέχεια της απολογίας του (ο.π. 29c-30a), αναφέρει ότι ακόμη και αν τον άφηναν ελεύθερο υπό τον όρο να σταματήσει τη φιλοσοφία και την έρευνα του, νιώθοντας υποχρεωμένος να υπακούσει στην προσταγή του θεού, δεν θα το δέχονταν και θα συνέχιζε να παροτρύνει τους συνανθρώπους του να μεριμνούν πρώτα για την ψυχή τους και ύστερα για τα υλικά αγαθά, τη φήμη και τις τιμές.

Όταν μιλάει για όνειρα αναφέρεται σε ένα όνειρο που έβλεπε επαναλαμβανόμενα, το οποίο *«έκανε την εμφάνιση του, με τη μια ή την άλλη όψη αλλά πάντοτε με την ίδια προσταγή: "Σωκράτη", έλεγε "μουσική φτιάξε και κάμε την έργο σου"»* (Πλάτωνας, *Φαίδων*, 60e). Παρακινούμενος από αυτά τα όνειρα ο Σωκράτης καταπιάνονταν σε όλη του την ζωή με την φιλοσοφία, *«αφού η φιλοσοφία είναι η μεγίστη μουσική»* (ο.π. 61a).

Ο Αλκιβιάδης στο *«Συμπόσιο»* (221e-220a) μας δίνει μια ιδέα για το πώς ήταν οι συζητήσεις μαζί του. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι, εκ πρώτης όψεως, φαίνονταν σε κάποιον κωμικές, διότι χρησιμοποιούσε εκφράσεις καθημερινές και αστείες και παραδείγματα εμπνευσμένα από την καθημερινή ζωή και την εργασία των τεχνιτών (αναφερόταν π.χ. σε γαιδάρους, χαλκωματήδες, βурсοδέψες κ.α.). Όσο όμως η συζήτηση προχωρούσε, αντιλαμβανόταν κανείς ότι καταπιανόταν με πλήθος θεμάτων και ότι τα λεγόμενα του είχαν ένα βαθύτερο νόημα.

Κατά τις συζητήσεις του με άλλα άτομα χρησιμοποιούσε την περίφημη, πλέον, μαιευτική του μέθοδο. Αντί απλά να αγορεύει εκφράζοντας τις απόψεις του, προσπαθούσε μέσα από ερωταποκρίσεις να κατευθύνει τη συζήτηση και να βοηθήσει τον συνομιλητή του να αντιληφθεί την αλήθεια και να βγάλει προς τα έξω γνώσεις που βρίσκονταν εντός του. Ο όρος *«μαιευτική μέθοδος»* προέκυψε από τον διάλογο *«Θεαίτητος»* (149 και επόμενα), όπου ο Σωκράτης παρομοιάζει το έργο του με το έργο της μητέρας του, της μαίας Φαιναρέτης. Ακριβώς λοιπόν όπως μια μαία ξεγεννά γυναίκες και φέρνει στον κόσμο ανθρώπους, αυτός *«ξεγεννά»* τις ψυχές των ανδρών φέρνοντας στην επιφάνεια τις γνώσεις που κρύβονται μέσα στον καθένα, ελέγχοντας παράλληλα εάν οι γνώσεις αυτές είναι ψευδείς ή αληθινές. Για αυτό και όσοι σχετίζονταν μαζί του είχαν μέρα νύχτα πόνους και στεναχώριες όπως και οι επίτοκες έχουν πόνους πριν τη γέννα. Επιπλέον, όπως η μαιευτική ασκείται από γυναίκες που πλέον δεν έχουν την ικανότητα να τεκνοποιήσουν, έτσι και ο Σωκράτης δεν ήταν σε θέση να δώσει ο ίδιος απάντηση σε όσα ρωτούσε, αλλά μπορούσε μόνο να βοηθήσει τους άλλους γύρω του να βρουν τις απαντήσεις. Περαιτέρω, όπως οι μαίες έχουν την

ικανότητα να αναγνωρίζουν το ταίριασμα ποιών ανθρώπων θα δώσει καλούς απογόνους, έτσι και ο Σωκράτης μπορούσε να διακρίνει ποιοι άνθρωποι θα προοδεύουν μέσω της συναναστροφής μαζί του, απορρίπτοντας όσους θεωρούσε ακατάλληλους, τους οποίους παρέπεμπε σε άλλους δασκάλους.

Όσοι συνομιλούσαν μαζί του, στην αρχή παρουσιάζονταν να είναι αδαείς και η πρώτη επαφή συνήθως προκαλούσε αμηχανία και θυμό (Πλάτωνας, *Θεαίτητος* ο.π. και *Μένων*, 80a-b). Στη συνέχεια όμως και εφόσον το επέτρεπε ο θεός, προόδευαν, όχι όμως επειδή ο ίδιος τους μετέδιδε γνώσεις που είχε κατακτήσει, αλλά επειδή με την βοήθεια του και την βοήθεια του θεού έβγαιναν στην επιφάνεια οι γνώσεις που ήδη είχαν μέσα τους. Για αυτό άλλωστε όσοι απέδιδαν την πρόοδο τους στις δικές τους ικανότητες, περιφρονώντας τον, και όσοι τον αποχωρίζονταν χωρίς να έχει τελειώσει το έργο του, κατέστρεφαν τα πνευματικά προϊόντα που είχαν αποκτήσει και αποδεικνύονταν ότι είναι αμαθείς. Και όσοι από αυτούς επέστρεφαν ζητώντας να ξαναγίνουν μαθητές του, για κάποιους τον εμπόδιζε το δαιμόνιό του να σχετιστεί μαζί τους, ενώ για άλλους του το επέτρεπε.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Νικίας απευθυνόμενος στον Λυσίμαχο, στον διάλογο «*Λάχης*», αποτέλεσμα αυτής της μεθόδου, ήταν, όποιος συζητούσε με τον Σωκράτη να «*αναγκάζεται, κι ας άρχισε πριν την συζήτηση για κάποιο άλλο θέμα, να αφήνει να περιάγεται απ' αυτόν με το λόγο, ώσπου να φτάσει στο σημείο να απολογηθεί για τον εαυτό του, τι λογής ζωή κάνει τώρα, και τι ζωή έζησε ως τώρα. Κι όταν φτάσει αυτού, δεν ξέρεις ότι δεν θα τον αφήσει ο Σωκράτης, αν δεν ελέγξει όλα πέρα για πέρα*» (Πλάτωνας, *Λάχης*, 187e-188a).

Παρόλο που στους περισσότερους διαλόγους, ο Σωκράτης χρησιμοποιεί την ελεγκτική του μέθοδο, όπως αυτή περιγράφηκε παραπάνω και παρουσιάζεται να μη γνωρίζει τίποτα, υπάρχουν και κάποιοι διάλογοι, στους οποίους παρουσιάζεται να είναι δογματικός και να εκφράζει σίγουρες πεποιθήσεις. Κατά την άποψη πολλών μελετητών¹⁸ η αλλαγή αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι ο Πλάτωνας κάπου στους μέσους διαλόγους άρχισε να χρησιμοποιεί τον Σωκράτη για να εκφράσει τις δικές του φιλοσοφικές ιδέες (Σαμαράς, 2004, σελ. 22-23). Η Sandra Peterson (2011), όμως διαφωνώντας με αυτήν την άποψη, προσπαθεί να αποδείξει ότι ο Σωκράτης, ακόμη και όταν εμφανίζεται να υποστηρίζει δογματικά μία άποψη, το κάνει όχι επειδή όντως την ενστερνίζεται αλλά για να μπορέσει με αυτόν τον τρόπο να ελέγξει τη δεκτικότητα ή μη του συνομιλητή του. Δηλαδή σκοπός της ζωής του, όπως αναφέρει ο ίδιος στην

¹⁸ Οι ερμηνευτές αυτοί διακρίνουν τους πλατωνικούς διαλόγους σε πρώιμους, μέσους και ύστερους (Σαμαράς, 2004, σελ. 22-23).

απολογία του (Πλάτωνας, *Απολογία Σωκράτους*, 28e-29a και 29e-30a) ήταν να φιλοσοφεί, εξετάζοντας και ελέγχοντας τον εαυτό του και τους άλλους, και αυτό κάνει τόσο στους πρώιμους όσο και στους μέσους διαλόγους, απλά το πράττει με διαφορετικό τρόπο, ανάλογα με τον συνομιλητή που έχει απέναντί του.

Όπως αναφέρει ο ίδιος στην απολογία του, ο Σωκράτης δεν έγινε ποτέ δάσκαλος κανενός, με την αυστηρή έννοια του όρου (Πλάτωνας, *Απολογία Σωκράτους*, 33a). Δεν ίδρυσε κάποια σχολή, ούτε τον προσλάμβαναν ως δάσκαλο έναντι αμοιβής αλλά περιορίζονταν μόνο στο να συζητάει σε μέρη πρόσφορα για συζήτηση και να συνομιλεί με άλλα άτομα. Παρόλα αυτά στα πλατωνικά έργα είναι έκδηλη η έλξη που ασκούσε στους νέους κυρίως ανθρώπους, οι οποίοι τον ακολουθούσαν παντού, μιμούνταν την ελεγκτική του μέθοδο και απομνημόνευαν τις συνομιλίες του, για να τις διηγηθούν σε άλλους, κρατώντας πολλές φορές και σημειώσεις (Guthrie, 1991, σελ.41-42, Taylor, 2017, σελ. 371).

Στους διαλόγους «*Χαρμίδης*» και «*Λάχης*», που φαίνεται να διαδραματίζονται όταν ο Σωκράτης ήταν στην ηλικία των 40-50 ετών¹⁹, αλλά και στον διάλογο «*Λύσις*», ο Σωκράτης παρουσιάζεται στον ρόλο του ενήλικου φίλου και συμβούλου εφήβων, ως μέντορας των νέων. Ειδικότερα στον «*Λάχη*» (180e), ο Λυσίας αναφέρει ότι ο γιός του, όταν κουβεντιάζει στο σπίτι με άλλους συνομήλικους του, αναφέρει συχνά με θαυμασμό το όνομα του Σωκράτη. Στην εισαγωγή του διαλόγου «*Χαρμίδης*» (153d-154a), όπου ο Σωκράτης μόλις έχει γυρίσει από την Ποτίδαια και προφανώς έλειπε καιρό από την Αθήνα, παρουσιάζεται να έχει ως βασική του μέριμνα το πως είναι τα πράγματα στην Αθήνα, όσον αφορά τη φιλοσοφία και το ποιοι νέοι έχουν εξελιχθεί και αναδειχτεί στον τομέα αυτό.

Η επίδραση του Σωκράτη στη νεολαία και η έλξη που ασκούσε στους πιο λαμπρούς νέους της Αθήνας, φαίνεται επίσης και από το πώς τον επαινεί στο «*Συμπόσιο*» ο Αλκιβιάδης. Βέβαια από την άλλη, αυτή ακριβώς η επίδραση που ασκούσε στους νέους και το γεγονός ότι το όνομα του συνδέθηκε με το όνομα του Αλκιβιάδη, του φιλόδοξου αυτού νέου που έμελλε, με τις επιλογές του, να οδηγήσει την πόλη του στην καταστροφή, είχε ως αποτέλεσμα να τον αντιπαθήσουν οι συμπολίτες του και πιθανόν ήταν και ο λόγος που κατηγορήθηκε για διαφθορά των νέων.

Λόγω αυτού του ιδιαίτερου τρόπου διδασκαλίας του και της επίδρασης που αυτός ασκούσε, πολλοί διατείνονταν ότι είχε την ικανότητα να μαγεύει του συνομιλητές του

¹⁹ Οι διάλογοι αυτοί διαπνέονται από την ατμόσφαιρα του Αρχιδάμειου πολέμου, οπότε εύλογα μπορούμε να συμπεράνουμε την ηλικία του Σωκράτη (Taylor, 2017, σελ.73).

και ότι αρκούσε απλά να βρίσκονται κοντά του για να τους μεταδώσει τη σοφία του. Ο ίδιος όμως ο Σωκράτης στο «*Συμπόσιο*» (175c-d), αναφέρει ότι δεν έχει τη δυνατότητα μόνο με την επαφή ή με ένα τρόπο μαγικό να διδάσκει τους ανθρώπους και ότι αυτός, ουσιαστικά δεν διδάσκει, αλλά βγάζει στην επιφάνεια ό,τι ήδη υπάρχει μέσα στους ανθρώπους. Γι' αυτό άλλωστε αδυνατεί να διδάξει αυτούς που δεν έχουν ήδη «*συλλάβει*» διανοητικά (Πλάτωνας, *Θεαίτητος*, 151b).

Όπως ειπώθηκε στο κεφάλαιο 2, ο Πλάτωνας δεν έγραψε ιστορία και συνεπώς δεν έχουμε επαρκή στοιχεία για να υποστηρίξουμε ότι οι συζητήσεις που περιγράφονται στους διαλόγους του ανταποκρίνονται ακριβώς στην πραγματικότητα και αφορούν συγκεκριμένες συζητήσεις που όντως έλαβαν χώρα στον τόπο και χρόνο που αναφέρεται ή υπονοείται. Είναι όμως εύλογο να υποθέσουμε ότι χρησιμοποίησε ως χώρους διεξαγωγής των συζητήσεων του δασκάλου του, χώρους στους οποίους όντως σύχναζε ο Σωκράτης και στους οποίους όντως λάμβαναν χώρα οι συζητήσεις του (Lang, 1978, σελ. 11).

Οι περισσότεροι πλατωνικοί διάλογοι λαμβάνουν χώρα εντός των τειχών της πόλης²⁰, συνήθως σε υπαίθριους χώρους στην αγορά της πόλης, δίπλα στα τραπέζια των εμπόρων, ή σε δημόσια κτίρια εντός και εκτός αυτής [όπως π.χ. στη Βασιλείο στοά, ο χώρος στον οποίο ο Σωκράτης συναντάει τον Ευθύφωνα (Πλάτωνας, *Ευθύφρων*, 1a)], σε ιδιωτικές οικίες, στο Λύκειο, και γενικότερα, επειδή στόχος του ήταν οι νέοι άνθρωποι, σε παλαιότερες όπου αυτοί σύχναζαν συνήθως.

Η αγορά της πόλης, μία τεράστια πλατεία τοποθετημένη στη διασταύρωση των πιο σημαντικών δρόμων που εκτείνονταν σε μία έκταση στους πρόποδες της Ακρόπολης, ήταν αρχικά τόπος συνάντησης, στον οποίο λάμβαναν χώρα διάφορες συζητήσεις, τόπος ανταλλαγής πληροφοριών και κέντρο των κοινωνικών, πολιτικών και δικαστικών δραστηριοτήτων²¹. Ο ίδιος ο όρος «*αγορά*» προέρχεται από το ρήμα «*αγείρω*», που σημαίνει συγκεντρώνω, από το οποίο προέρχεται και το «*αγορεύω*», που σημαίνει συζητάω, ρητορεύω στους συγκεντρωμένους ανθρώπους. Σταδιακά όμως, από χώρος συνάντησης και συζήτησης, απέκτησε και εμπορική σημασία και μετατράπηκε σε χώρο ανταλλαγής προϊόντων και εμπορικών δοσοληψιών (εξού και

²⁰ Όπως φαίνεται στον πλατωνικό διάλογο «*Φαίδρος*» (230d) ο Σωκράτης ήταν λάτρης της πόλης και ποτέ δεν έφυγε ηθελημένα από αυτήν.

²¹ Σε αυτήν συναντούσε κανείς διάσπαρτα κτίρια, όπως ο Θόλος, μία κυκλική κατασκευή στην οποία στεγάζονταν η βουλή και φυλάσσονταν τα επίσημα μέτρα και σταθμά, ένας ναός αφιερωμένος στον Ήφαιστο ή στον Θησέα, πολλές στοές (στεγασμένες κιονοστοιχίες πολλαπλών χρήσεων εντός των οποίων βρίσκονταν τα τραπέζια των χρηματιστών, των εμπόρων κ.λπ.), όπως η Βασιλείο στοά (το μέρος που ασκούσε τα καθήκοντά του ο Αρχοντας Βασιλεύς) και η στοά του Ελευθέριου Διός κ.α., αλλά και βωμούς, ιερά αγάλματα, επιγραφές, κρήνες και πολεμικά τρόπαια. Εκεί ήταν σπημένα τα αγάλματα των προστατών θεών, διοργανώνονταν αγώνες, διαγωνισμοί και πομπές και πραγματοποιούνταν οι συνελεύσεις των πολιτών.

σήμερα το ρήμα «αγοράζω» σημαίνει προμηθεύομαι προϊόντα έναντι χρημάτων), με τη διακίνηση όμως των αγαθών να αποτελεί υποπροϊόν της συγκέντρωσης πολλών ατόμων στον ίδιο χώρο.

Οι συζητήσεις που διεξάγονταν στην αγορά ήταν από πολιτικές και βαθιές φιλοσοφικές συζητήσεις, έως απλό κουτσομπολιό. Και ακριβώς επειδή εκεί λάμβαναν χώρα όλων των ειδών οι συζητήσεις, αποτελούσε πόλο έλξης για τον Σωκράτη, του οποίου, όπως προαναφέρθηκε, η αγαπημένη και μοναδική ίσως ασχολία ήταν η συζήτηση με άλλους ανθρώπους. Το ότι ο Σωκράτης σύχναζε στην αγορά, μαρτυρείται άλλωστε και από το γεγονός ότι στις συζητήσεις του χρησιμοποιούσε παραδείγματα που αποδείκνυαν ότι κατείχε γνώσεις που σχετίζονται με συγκεκριμένες τέχνες (Lang, 1978, σελ. 4-5 και 15, Romeroy κ.α., 2011, σελ. 279-280), όπως επίσης και από την «Απολογία Σωκράτους» (17c), όπου ζητάει από τους δικαστές του να τον συγχωρήσουν αν τον ακούσουν να μιλάει όπως συνηθίζει να μιλάει και στην αγορά, κοντά στα τραπέζια των εμπόρων και των δανειστών.

Παρόλο που, όπως προαναφέρθηκε, η στρατιωτική εκπαίδευση δεν αποτελούσε αυτοσκοπό για του Αθηναίους όπως συνέβαινε με τους Σπαρτιάτες, οι πρώτοι περνούσαν πολύ χρόνο και στα γυμνάσια²², δηλαδή στις παλαιστρες, όπου και γυμνάζονταν προκειμένου να διατηρούνται αξιόμαχοι. Οι παλαιστρες ήταν αρχικά απλοί περιφραγμένοι χώροι, στρωμένοι με άμμο, οι οποίοι σταδιακά μεταμορφώθηκαν σε πραγματικά αθλητικά κέντρα και αποτελούσαν χώρο συνάντησης νέων αλλά και μεγαλύτερων ατόμων, οι οποίοι εκτός από το σώμα τους, εξασκούσαν εκεί παράλληλα και τον νου τους (Royer, κ.α., 2005, σελ. 54). Από έναν τέτοιο χώρο δεν θα μπορούσε να λείπει ο Σωκράτης και όπως μαρτυρείται σε κάποιους πλατωνικούς διαλόγους (ενδεικτικά *Χαρμίδης* 153a, και *Λύσις*, 203a-204a), πολλές από τις συζητήσεις στις οποίες συμμετείχε λάβαιναν χώρα σε χώρους άθλησης.

Τέλος, μέρος της καθημερινότητας των Αθηναίων πολιτών αποτελούσαν και τα συμπόσια που διοργανώνονταν αρκετά συχνά. Επρόκειτο ουσιαστικά για συγκεντρώσεις ανθρώπων σε κάποια ιδιωτική οικία, οι οποίες διαδραματιζόνταν σε δύο χρόνους, το καθεαυτό γεύμα και το δεύτερο στάδιο, που συνήθως διαρκούσε περισσότερο και κατά το οποίο οι συνδαιτυμόνες έπιναν κρασί και διασκεδάζαν με συζητήσεις, παιχνίδια, μουσική, θεάματα, χορούς. Στα συμπόσια που γίνονταν συνήθως με πρόσκληση κάποιου αρκετά πλούσιου που κάλυπτε όλα τα έξοδα, συμμετείχαν μόνο άντρες (Royer, κ.α., 2005, σελ. 74-75). Τόσο από το «Συμπόσιο» του

²² Η λέξη «γυμνάσιο» προέρχεται ετυμολογικά από την λέξη γυμνός, διότι οι πολίτες, μόνο άντρες, αθλούσαν γυμνοί (Royer, κ.α., 2005, σελ. 54).

Πλάτωνα όσο και από το «*Συμπόσιο*» του Ξενοφώντα, συμπεραίνουμε ότι ο Σωκράτης πολλές φορές ήταν καλεσμένος σε αυτά, όπου επιδίδονταν στην πόση κρασιού και στην αγαπημένη του ασχολία, τη φιλοσοφική συζήτηση.

Για έναν άνθρωπο που τόσο πολύ αγαπούσε τις συζητήσεις για διάφορα θέματα, είναι αξιοπερίεργο το γεγονός ότι δεν αναφέρεται πουθενά, ούτε στο πλατωνικό έργο αλλά ούτε σε κάποια άλλη πηγή, να αναλαμβάνει ενεργό μέρος σε κάποια συζήτηση της Εκκλησίας του Δήμου²³, ιδιαίτερα μάλιστα εάν λάβουμε υπόψη μας ότι έζησε σε μια εποχή, κατά την οποία, λόγω της επεκτατικής πολιτικής που ακολουθούσε η Αθήνα και της έκρυθμης κατάστασης που είχε διαμορφωθεί, έλαβαν χώρα πολλές συνελεύσεις, κατά την διάρκεια των οποίων οι πολίτες καλούνταν να λάβουν κρίσιμες αποφάσεις για το μέλλον της πατρίδας τους. Ως Αθηναίος πολίτης βέβαια όφειλε να ασχολείται καθημερινά με τις υποθέσεις της πόλης, καθόσον η κοινή γνώμη ήταν αυστηρή απέναντι σε όποιον έδειχνε αδιαφορία για τις υποθέσεις του κράτους και δεδομένου ότι ζούσε εντός της πόλης, συμπεραίνουμε ότι συμμετείχε ανελλιπώς στις συνεδριάσεις της Εκκλησία του Δήμου.

Γενικά όμως μας δίνεται η εντύπωση ότι απέφευγε την άμεση πολιτική δράση και την ανάληψη δημόσιων αξιωμάτων (Lang, 1978, σελ. 8). Ο ίδιος αναφέρει ότι καθώς ήταν αφοσιωμένος στο έργο που του είχε αναθέσει ο θεός και επειδή το δαιμόνιο τον εμπόδιζε να ασχοληθεί άμεσα με την πολιτική, περιορίστηκε μόνο στο να έχει ρόλο συμβουλευτικό και προτρεπτικό προς τους άλλους, αφήνοντας την άμεση πολιτική δράση στους φίλους του (Πλάτωνα, *Απολογία Σωκράτους*, 23b-c, 31c-32b). Άλλωστε μία απολιτική στάση συνάδει με την ιδιότητα του φιλοσόφου, όπως την αντιλαμβανόταν το μεγαλύτερο μέρος της σωκρατικής φιλολογίας, καθόσον είναι αδύνατο να ασκεί κανείς πολιτική και παρόλα αυτά να παραμένει δίκαιος (Gigon, 1995, σελ. 137-145).

Γ. Η ανοικοδόμηση της πόλης των Αθηνών.

Την περίοδο αυτή και συγκεκριμένα στο δεύτερο μισό του 5^{ου} αι. π.Χ., εποχή κατά την οποία ο Σωκράτης ήταν ένας νεαρός άντρας, εγκαινιάστηκε το μεγάλο έργο της αναμόρφωσης και ανοικοδόμησης της πόλης των Αθηνών, έργο που αποτελούσε όραμα του Περικλή. Μετά τη νίκη επί των Περσών, υπήρχε διάχυτη στην πόλη η ανάγκη να ανοικοδομηθούν τα ιερά που είχαν καταστραφεί κατά τους Περσικούς πολέμους ως μία ένδειξη ευγνωμοσύνης προς τους θεούς για την αίσια έκβαση του

²³ Με εξαίρεση την περίπτωση της δίκης των δέκα στρατηγών της ναυμαχίας των Αργινουσών, η οποία έγινε όταν η φυλή του προέδρευε στην Βουλή των Πεντακοσίων (συνεπώς ήταν υποχρεωμένος να υποστηρίξει την άποψή του) και για την οποία θα γίνει λόγος παρακάτω.

πολέμου. Επιπλέον η αναμόρφωση της πόλης, θα λειτουργούσε ως απόδειξη της ισχύος και της υπεροχής της Αθήνας, έναντι των συμμάχων της, θα ενίσχυε τον πατριωτισμό ανάμεσα στους πολίτες, θα ευνοούσε τη γενική ευημερία, δεδομένου ότι άτομα προερχόμενα από τις πιο αδύναμες οικονομικά κοινωνικές τάξεις, τα οποία δεν μπορούσαν για διάφορους λόγους να συμμετέχουν στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, θα έβρισκαν απασχόληση, ενώ ταυτόχρονα πλούσιοι και ταλαντούχοι μέτοικοι θα προσέδρασαν σε αυτήν. Και ήταν η κατάλληλη εποχή για να έρθει σε πέρας ένα τέτοιο έργο, καθόσον τα ταμεία της πόλης ήταν γεμάτα από τις εισφορές που συγκεντρώνονταν από τους συμμάχους²⁴ (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 100, Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 271).

Δεδομένου του ρόλου που διαδραμάτιζε η θρησκεία στην ελληνική πραγματικότητα, ήταν λογικό τα μεγάλα και διαχρονικά κτίρια που ανεγέρθηκαν να επρόκειτο, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, για ναούς. Ο Περικλής ανέθεσε το έργο της ανοικοδόμησης της Ακρόπολης, του θρησκευτικού κέντρου της πόλης, στον Φειδία, ο οποίος χρησιμοποίησε ως συνεργάτες του τους αρχιτέκτονες Καλλικράτη, Ικτίνο, Μνησικλή και Κοροίβο, τους γλύπτες Παιώνιο, Αλκαμένη, Αγοράκριτο, Κρησίλα και Κολώτη και τον ζωγράφο Πολύγνωτο (Schuller, 2001, σελ. 78, Mosse, 2002, σελ. 71). Ο ναός της Πολιάδος Αθηνάς, ο γνωστός σε όλους μας Παρθενώνας, που δεσπόζει ακόμη και σήμερα στην Ακρόπολη της πόλης των Αθηνών, έργο του Ικτινού και του Καλλικράτη, άρχισε να οικοδομείται μετά την ειρήνη του Καλλία το 447 π.Χ. και ολοκληρώθηκε το 432 π.Χ. Αποτελούσε έναν συνδυασμό δωρικών και ιωνικών στοιχείων και ήταν διακοσμημένος με γλυπτά που απεικόνιζαν τους μύθους της Αθήνας. Στο εσωτερικό του, τοποθετήθηκε το 438 π.Χ. το χρυσελεφάντινο άγαλμα της Αθηνάς που φιλοτέχνησε ο Φειδίας. Μπροστά από τον Παρθενώνα, στα δυτικά, τοποθετήθηκε το χάλκινο άγαλμα της Αθηνάς Προμάχου, το αντιφέγγισμα στο δόρυ του οποίου φαινόταν από το Σούνιο. Η είσοδος της Ακροπόλεως διακοσμήθηκε με τα Προπύλαια του Μνησικλέους, μία πύλη με πέντε θύρες. Απέναντι από τον Παρθενώνα χτίστηκε ένας ναός αφιερωμένος στον Ποσειδώνα Ερεχθέα, το Ερέχθειο, το κορυφαίο καθαρώς ιωνικό κτίσμα στην Ακρόπολη, για την υποστήριξη της κορυφής του οποίου, στον νότιο εξώστη, χρησιμοποιήθηκαν, αντί για κίονες, έξι αγάλματα κορών, οι Καρυάτιδες, και το οποίο περατώθηκε περί τα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. (Bengston, 1991, σελ. 184, Bury και Meiggs, 2011, σελ. 348-353, Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 271-279).

²⁴ Το γεγονός ότι χρήματα της δηλιακής συμμαχίας χρησιμοποιήθηκαν από τον Περικλή για τον εξωραϊσμό της πόλης, προκάλεσε, όπως ήταν φυσικό, την έντονη δυσαρέσκεια των συμμάχων και αποδοκιμάστηκε από τους αντιπάλους του (Mosse, 2002, σελ. 73).

Ταυτόχρονα με τον Παρθενώνα κατασκευάστηκαν και άλλα κτίρια, όπως οι ναοί του Ηφαίστου στην αγορά της πόλης, του Ποσειδώνα στο Σούνιο, της θεάς Νεμέσεως στον Ραμνούντα και του θεού Άρεως στον Δήμο των Αχαρνών, το τελεστήριο της Ελευσίνας, αλλά και το μη θρησκευτικού χαρακτήρα μεγάλο Ωδείο στους ΝΑ πρόποδες της Ακροπόλεως (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 101 Bury και Meiggs, 2011, σελ.354-356).

Δ. Η άνθηση στην λογοτεχνία.

Άνθηση σημειώθηκε την περίοδο που εξετάζουμε και στον τομέα του λόγου, με την γένεση της τραγωδίας, που σύμφωνα με τον Schuller (2001, σελ. 75) ήταν «*αποκλειστική δημιουργία της εκδημοκρατιζόμενης και κατόπιν δημοκρατικής Αθήνας*». Τα έργα των μεγάλων τραγωδών Αισχύλου²⁵ (525-456 π.Χ.), Σοφοκλή²⁶ (496-406 π.Χ.) και Ευριπίδη²⁷ (480-406 π.Χ), έργα τα οποία λογικά θα παρακολούθησε και ο ίδιος ο Σωκράτης, παρουσιάζονταν τον Μάρτιο, κατά την εορτή των Μεγάλων Διονυσίων, όπου και για τρεις συνεχείς ημέρες παίζονταν κάθε ημέρα από τρεις τραγωδίες και ένα σατυρικό δράμα τριών διαφορετικών ποιητών (Schuller, 2001, σελ. 75, Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 290-298).

Εκτός όμως από τις τραγωδίες, ιδιαίτερα διαδεδομένες ήταν και οι κωμωδίες, με μοναδικές σωζόμενες αυτές του Αριστοφάνη²⁸, έργα τα οποία παρουσιάζονταν, κατόπιν διαγωνισμού σε μία και μοναδική παράσταση στα Μεγάλα Διονύσια και στα Λήναια. Κύριο θέμα τους ήταν η πολιτική και σε αυτές σατιρίζονταν με καυστικό τρόπο όλα τα πρόσωπα της επικαιρότητας, πολιτικοί, στρατηγοί αλλά μέχρι και φιλόσοφοι (Schuller, 2001, σελ. 76). Στο έργο «*Νεφέλες*» μάλιστα, πρωταγωνιστής είναι ο Σωκράτης, στον οποίο ο Αριστοφάνης αποδίδει όλα τα αρνητικά χαρακτηριστικά των σοφιστών, παρουσιάζοντάς τον να είναι ιδιοκτήτης σχολής, να παραδίδει μαθήματα έναντι αμοιβής και να υποστηρίζει ότι μπορεί να διδάξει στους μαθητές του την τέχνη της πειθούς. Το γεγονός ότι ο μεγάλος αυτός κωμικός ποιητής αφιέρωσε ένα ολόκληρο έργο του στον Σωκράτη, ακόμη και αν σε αυτό τον παρουσιάζει με αρνητικό τρόπο, μας δείχνει το πόσο εξέχουσα και ευρέως γνωστή προσωπικότητα ήταν στην πόλη των Αθηνών. Επίσης, το γεγονός ότι ο Σωκράτης στην απολογία του αναφέρεται ρητά στον Αριστοφάνη και στις «*Νεφέλες*», μας αποδεικνύει

²⁵ Ο πρώτος από τους διάσημους τραγικούς ποιητές. Το μεγαλύτερο έργο του ήταν η τριλογία της Ορέστειας, που αποτελούνταν από τα έργα «*Αγαμέμνων*», «*Χοηφόροι*» και «*Ευμενίδες*».

²⁶ Σωζόμενά έργα του ήταν ο «*Οιδίπους Τύραννος*» και η «*Αντιγόνη*».

²⁷ Δημιουργός του σπουδαίου έργου «*Μήδεια*».

²⁸ Τα πιο γνωστά του έργα είναι τα «*Θεσμοφοριάζουσες*», «*Λυσιστράτη*», «*Βάτραχοι*», «*Αχαρνείς*» και «*Νεφέλες*».

ότι, πολύ πιθανόν, ήταν και ο ίδιος ανάμεσα στους θεατές, όταν το έργο παρουσιάστηκε στο αθηναϊκό κοινό.

Στον τομέα αυτό έχουμε επίσης και την εμφάνιση ενός νέου είδους, αυτού της ιστοριογραφίας. Δύο μεγάλα έργα σώθηκαν ως τις μέρες μας ακέραια. Το πρώτο είναι η ιστορία των Περσικών πολέμων του, επονομαζόμενου και πατέρα της ιστορίας, Ηρόδοτου (484-424/410 π.Χ.), ο οποίος καταγόταν από την Αλικαρνασσό της Ιωνίας αλλά έζησε για μεγάλο χρονικό διάστημα στην Αθήνα. Τον συγγραφέα αυτόν τον χαρακτήριζε μια έντονη περιέργεια για τις αιτίες. Επηρεασμένος από τον ιωνικό ορθολογισμό, ενδιαφέρονταν όχι μόνο να καταγράψει συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα, αλλά και να τα κατανοήσει σε βάθος.

Το δεύτερο μεγάλο ιστορικό έργο ήταν η ιστορία του Πελοποννησιακού πολέμου με συγγραφέα τον Θουκυδίδη τον Αλιμούσιο (περ. 460 – 399 π.Χ.). Ο Θουκυδίδης το 424 π.Χ., έχοντας εκλεγεί στρατηγός, απέτυχε να εμποδίσει τους Σπαρτιάτες να καταλάβουν την Αμφίπολη και για τον λόγο αυτό εξορίστηκε, γεγονός που τον ώθησε να ασχοληθεί με την ιστοριογραφία. Ο Θουκυδίδης γράφει με αντικειμενικότητα, χρησιμοποιώντας και μη αθηναϊκές πηγές. Χαρακτηριστικά του έργου του είναι η επισταμένη παρατήρηση και ανάλυση των γεγονότων και η εξαγωγή και παράθεση ορθολογικών συμπερασμάτων και γι αυτόν τα διάφορα γεγονότα είναι αποτέλεσμα του ανθρώπινου παράγοντα και όχι της ανάμιξης των θεών (Schuller, 2001, σελ. 76, Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 284-290).

2.5. Η συμμετοχή του Σωκράτη στις στρατιωτικές επιχειρήσεις - Ο Αρχιδάμιος πόλεμος²⁹ (431-421 π.Χ.).

Την εποχή αυτή της ευμάρειας ήρθε να διακόψει ο επονομαζόμενος από τον Θουκυδίδη Πελοποννησιακός πόλεμος, ένας πόλεμος που διήρκησε 27 χρόνια και έμελλε να είναι καταστροφικός τόσο για την ηττημένη Αθήνα, όσο και για τη Σπάρτη, που, παρά την νίκη της, μετά το τέλος του μετρούσε πολλές απώλειες.

Με την έναρξη του πολέμου το 431 π.Χ. ο Σωκράτης ήταν ήδη 39 χρονών και συνεπώς, όπως όλοι οι Αθηναίοι πολίτες ηλικίας από 18 έως 60 ετών, ήταν υποχρεωμένος να υπηρετήσει την πατρίδα του και να συμμετάσχει στις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Δεδομένου ότι οι στρατιώτες θα έπρεπε να συντηρούν τον στρατιωτικό τους εξοπλισμό με δικά τους έξοδα, κατατάσσονταν στα διάφορα στρατιωτικά

²⁹ Ονομάστηκε έτσι από τον βασιλιά της Σπάρτης Αρχίδαμο.

σώματα ανάλογα της οικονομικής τους κατάστασης και της κοινωνικής τους τάξης, όπως προαναφέρθηκε. Οι πιο πλούσιοι που είχαν την ικανότητα να συντηρήσουν άλογα, συγκροτούσαν το σώμα του ιππικού. Το βαρύ πεζικό, οι οπλίτες, που ήταν το κατεξοχήν αριστοκρατικό σώμα του στρατού, συγκροτούταν από τους ζευγίτες. Τέλος οι θήτες, οι οποίοι δεν είχαν τη δυνατότητα να συντηρούν ακριβό εξοπλισμό, υπηρετούσαν ως κωπηλάτες στον ναυτικό στόλο της Αθήνας (Royer, κ.α., 2005, σελ. 168). Ο Σωκράτης, όπως συμπεραίνουμε από την τάξη στην οποία ανήκε, έπαιρνε μέρος στη μάχη με το σώμα των οπλιτών, δηλαδή των πεζών στρατιωτών, που πολεμούσαν σε σχηματισμό φάλαγγας. Ο οπλισμός τους, που ήταν ιδιαίτερα βαρύς, περίπου τριάντα κιλά, αποτελούνταν από όπλα αμυντικά και επιθετικά. Στα αμυντικά συμπεριλαμβανόταν η αττική περικεφαλαία του 5^{ου} αιώνα π.Χ., το κράνος, που ήταν στολισμένο με χαίτη, ο θώρακας, συνήθως μπρούτζινος, ο οποίος έφτανε μέχρι την μέση, αφήνοντας τους μηρούς ακάλυπτους, οι κνημίδες, που προστάτευαν τις γάμπες από τα γόνατα μέχρι τους αστραγάλους και η ασπίδα³⁰. Ως επιθετικά όπλα, οι οπλίτες έφεραν δόρυ και ξίφος (Flaceliere, 1990, σελ. 306-308, Royer, κ.α., 2005, σελ. 172-173).

Αφορμή του πελοποννησιακού πολέμου, ήταν η σύγκρουση των οικονομικών συμφερόντων Αθήνας και Κορίνθου και ο υποβόσκων μεταξύ τους ανταγωνισμός, για το ποιος θα επικρατήσει στους εμπορικούς δρόμους της Δύσης.

Ειδικότερα, αρχικά οι Αθηναίοι βοήθησαν τους Ακαρνάνες και τους κατοίκους της Αμφιλοχίας να εκδιώξουν τους Αμβρακιώτες από το αμφιλοχικό Άργος, γεγονός που ενόχλησε τους Κορίνθιους, δεδομένου ότι η Αμβρακία ήταν αποικία τους. Στη συνέχεια, οι Κορίνθιοι στράφηκαν εναντίον της Κέρκυρας, η οποία ζήτησε με τη σειρά της βοήθεια από την Αθήνα και πέτυχε τη σύναψη αμυντικής συμμαχίας με αυτήν. Τέλος, τα αθηναϊκά και κορινθιακά συμφέροντα συγκρούστηκαν και στην Ποτίδαια της Χαλκιδικής, η οποία ήταν κορινθιακή αποικία και ταυτόχρονα μέλος της αθηναϊκής ηγεμονίας (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 124-132, Bengston, 1991, σελ. 200-201, Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 306-307).

Ειδικότερα, γύρω στο φθινόπωρο του 433 π.Χ., οι Αθηναίοι πρόσταξαν τους Ποτιδαιάτες να γκρεμίσουν το νότιο τείχος της πόλης, να εκδιώξουν τους Κορινθίους άρχοντες επιθεωρητές εκείνης της χρονιάς και να μην δεχτούν άλλους άρχοντες που θα τους στείλουν οι Κορίνθιοι. Οι κάτοικοι της Ποτίδαιας με τη σειρά τους, αφού δεν

³⁰ Οι σπαρτιάτες για να ξεχωρίζουν στη μάχη υιοθέτησαν στις ασπίδες τους ένα κοινό σχέδιο, το γράμμα «Α». Οι Αθηναίοι, όμως δεν τους μιμήθηκαν, με αποτέλεσμα στη μάχη στο Δήλιο να μην αναγνωρίζονταν μεταξύ τους και πάνω στον πανικό να αλληλοσκοτώνονταν (Royer, κ.α., 2005, σελ. 172).

κατάφεραν να μεταπείσουν τους Αθηναίους, ζήτησαν βοήθεια από τη Σπάρτη τον Ιανουάριο του 432 π.Χ. Δεδομένου ότι οι σχέσεις των Αθηναίων με τον βασιλιά της Μακεδονίας Πέρδικα ήταν ήδη τεταμένες, οι πρώτοι αποφάσισαν να στείλουν στην περιοχή ένα εκστρατευτικό σώμα αποτελούμενο από τριάντα πλοία και χίλιους οπλίτες, με σκοπό από τη μία να επιτεθούν από θαλάσσης στη χώρα του Πέρδικα και από την άλλη να αξιώσουν από την Ποτίδαια να συμμορφωθεί. Το δεύτερο σκέλος δεν κατάφεραν όμως να το εκπληρώσουν και οι εκεί συμμαχικές πόλεις, από τη στιγμή που είχαν την υποστήριξη της Σπάρτης, αποστάτησαν. Τότε οι Κορίνθιοι έστειλαν στρατό στην Ποτίδαια και από την πλευρά τους οι Αθηναίοι, μόλις το πληροφορήθηκαν, έστειλαν ακόμα 2.000 οπλίτες και σαράντα πλοία, που ενώθηκαν με το ήδη υπάρχον στην περιοχή εκστρατευτικό σώμα. Στη συνέχεια, μαζί με άλλες συμμαχικές δυνάμεις, κινήθηκαν προς την Ποτίδαια και στη μάχη που έγινε έξω από το βόρειο τείχος της, όντες ανώτεροι στρατηγικά, νίκησαν.

Όπως πληροφορούμαστε από την εισαγωγή του διαλόγου «*Χαρμίδης*» (153a-c), το «*Συμπόσιο*» (219e) και την «*Απολογία Σωκράτους*» (28c-e) του Πλάτωνα, στην εκστρατεία αυτή εναντίον της Ποτίδαιας, συμμετείχε και ο Σωκράτης. Στους διαλόγους αυτούς αναφέρεται ότι η μάχη ήταν πολύ σκληρή κι ότι πολλοί Αθηναίοι σκοτώθηκαν. Επίσης μαθαίνουμε ότι στη μάχη αυτή διακρίθηκε ο Αλκιβιάδης, τη ζωή του οποίου, έσωσε ο Σωκράτης. Ειδικότερα, ο Αλκιβιάδης είχε τραυματισθεί και ο Σωκράτης, αρνούμενος να τον εγκαταλείψει, επιδεικνύοντας ιδιαίτερο θάρρος, του έσωσε όχι μόνο τη ζωή του αλλά και τα όπλα του. Για την πράξη αυτή ανδρείας ο Αλκιβιάδης επέμενε να βραβεύσουν τον Σωκράτη, όμως οι στρατηγοί, από σεβασμό στην κοινωνική θέση του νέου και μετά από επιμονή του Σωκράτη, απένειμαν το βραβείο τελικά στον Αλκιβιάδη (Gigon, 1995, σελ. 162-163).

Παρόλο που οι εχθροπραξίες μεταξύ Αθηναίων και άλλων ελληνικών πόλεων είχαν ήδη ξεκινήσει, η Σπάρτη αρχικά τάσσονταν κατά του πολέμου, δεδομένου ότι δεν είχε επεκτατικές βλέψεις και ταυτόχρονα αντιμετώπιζε προβλήματα εσωτερικής φύσεως, αλλά τελικά παρασύρθηκε από την Κόρινθο, όταν της δόθηκε και μία δεύτερη αφορμή, το λεγόμενο μεγαρικό ψήφισμα (Bengston, 1991, σελ. 200). Συγκεκριμένα, οι σχέσεις μεταξύ Αθήνας και Μεγάρων ανέκαθεν ήταν τεταμένες, διότι τα μεγαρικά εμπορικά συμφέροντα πλήττονταν από την άνοδο της Αθήνας και χειροτέρευαν ακόμη περισσότερο όταν οι Μεγαρείς βοήθησαν την Κόρινθο στον πόλεμο εναντίον της Κέρκυρας. Έχοντας αυτό ως αφορμή, ο Περικλής πέτυχε το 432 π.Χ., με ψήφισμα της Εκκλησίας του Δήμου, να αποκλείσει από τα λιμάνια της ηγεμονίας τους Μεγαρείς, γεγονός που τους έπληξε ανεπανόρθωτα, οδηγώντας τους

σε οικονομική καταστροφή, χωρίς όμως να παραβιάζεται ουσιαστικά η ειρήνη. Στη συνέλευση της πελοποννησιακής συμμαχίας που έγινε το φθινόπωρο του 432 π.Χ., οι Κορίνθιοι κατήγγειλαν ότι οι Αθηναίοι παραβίασαν την ειρήνη και ψηφίστηκε η κήρυξη του πολέμου εναντίον τους (Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 307-308, Bury και Meiggs, 2011, σελ. 377-381).

Οι σύγχρονοι ιστορικοί θεωρούν ότι το μεγαρικό ψήφισμα και κατ' επέκταση η επεκτατική πολιτική του Περικλή, ήταν η αιτία του Πελοποννησιακού πολέμου. Σύμφωνα όμως με τον Θουκυδίδη, θα πρέπει να αναζητήσουμε τα βαθύτερα αίτια του στον ανταγωνισμό μεταξύ Σπάρτης και Αθήνας, στην αντίθεση στην ιδεολογία, στον πολιτισμό, στον τρόπο ζωής και σκέψης, στο πολίτευμα και στην εσωτερική πολιτική αλλά και επιπλέον, στην ανάπτυξη της Αθήνας που τρόμαζε τους Λακεδαιμονίους και στον επεκτατισμό της που προκαλούσε δυσαρέσκεια στις συμμαχούς της, που έβλεπαν την Σπάρτη ως ελευθερώτρια (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 182, Bengston, 1991, σελ. 200, Mosse και Schnap-Gourbeillon, 2010, σελ. 271-276, Mosse, 2002, σελ. 74-77).

Με την έναρξη του πολέμου, οι Αθηναίοι, καθ' υπόδειξη του Περικλή, συγκεντρώθηκαν εντός των τειχών³¹, αφήνοντας στο έλεος του εχθρού τις αγροτικές περιοχές της Αττικής (Bengston, 1991, σελ. 201-202). Ουσιαστικά ο Περικλής επέλεξε να θυσιάσει την πεδινή χώρα της Αττικής και να δώσει βάση στη θάλασσα επιχειρώντας αποβάσεις στα πελοποννησιακά παράλια, αναγνωρίζοντας το γεγονός ότι η Αθήνα, αν και ήταν μεγάλη ναυτική δύναμη, ήταν σαφώς πιο αδύναμη στη στεριά (όπου ήταν, επιπλέον, και περικυκλωμένη από εχθρούς), σε αντίθεση με τη Σπάρτη, ο ικανός στρατός της οποίας της έδινε σοβαρό πλεονέκτημα σε περίπτωση οπλικής μάχης (Bengston, 1991, σελ. 202, Bury και Meiggs, 2011, σελ. 384-386, Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 309). Επιπλέον, η Αθήνα βρισκόταν σε πολύ καλύτερη οικονομική κατάσταση από τη Σπάρτη, έχοντας στη διάθεσή της πόρους και εφόδια από την ηγεμονία της, γεγονός που της επέτρεπε να αντιμετωπίσει μια μακρά πολιορκία (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 189). Πίστευε ότι αυτή η αμυντική στάση θα είχε ως αποτέλεσμα οι Σπαρτιάτες να ζητήσουν τελικά τη σύναψη εκεχειρίας, αφού δεν θα είχαν ουσιαστικά με ποιον να πολεμήσουν. Από την άλλη, οι Σπαρτιάτες θεωρούσαν ότι οι Αθηναίοι θα κάμπτονταν κάποια στιγμή από τη συνεχιζόμενη πολιορκία και ή θα ζητούσαν εκεχειρία ή θα έβγαιναν από τα τείχη να πολεμήσουν (Pomeroy κ.α., 2011 σελ. 316-318).

³¹ Την περίοδο μεταξύ του 459-457 π.Χ., ολοκληρώθηκε το χτίσιμο των μακρών τειχών της Αθήνας, τα οποία ξεκινώντας από την Αθήνα, κατέληγαν στον Πειραιά, καθιστώντας έτσι αδύνατη τη διακοπή του ανεφοδιασμού της πόλης σε περίπτωση πολιορκίας (Bury και Meiggs, 2011, σελ. 314-317).

Η πρώτη εισβολή στην Αττική έγινε από τον βασιλιά Αρχίδαμο τον Μάιο του 431 π.Χ., ενώ στο μεταξύ οι Αθηναίοι, σε μια προσπάθεια να πιάσουν τους Σπαρτιάτες είχαν αρχίσει δράση στη θάλασσα³².

Η δεύτερη εισβολή των Σπαρτιατών έγινε την άνοιξη του 430 π.Χ. και συνέπεσε με τον λοιμό που ξέσπασε εντός των αθηναϊκών τειχών το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου, ο οποίος λόγω του συνωστισμού που επικρατούσε, εξαπλώθηκε με γρήγορο ρυθμό, σκοτώνοντας το 1/3 σχεδόν του πληθυσμού. Οι Αθηναίοι απελπισμένοι από την κατάσταση ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις για ειρήνη, οι οποίες όμως δεν καρποφόρησαν, και, θεωρώντας υπεύθυνο για τη δύσκολη κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει τον Περικλή, τον καθαίρεσαν από το αξίωμα του στρατηγού. Μετά την πτώση της Ποτίδαιας όμως, τον χειμώνα του 430/429 π.Χ., αναγνωρίζοντας το γεγονός ότι ήταν απαραίτητος, τον επανέφεραν στο αξίωμα του, όπου και παρέμεινε μέχρι τον θάνατό του από τον λοιμό, το φθινόπωρο του 429 π.Χ. (Bury και Meiggs, 2011, σελ. 393).

Την περίοδο εκείνη, παρόλο που δεν έχουμε αναφορές στο πλατωνικό έργο, ώστε να μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες για το τι έκανε ο Σωκράτης ή για το εάν νόσησε από τον λοιμό, μπορούμε να υποθέσουμε ότι βρισκόταν εντός των τειχών και ότι αυτή η συγκέντρωση του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού στο άστυ, του έδιναν την ευκαιρία να συνομιλήσει με όσο το δυνατόν περισσότερους συμπολίτες του για φιλοσοφικά θέματα που τους απασχολούσαν.

Όμως και μετά την εποχή του λοιμού και τον θάνατο του Περικλή, οι ραγδαίες πολιτικές και στρατιωτικές εξελίξεις, ήταν εύλογο να δημιουργήσουν στους αθηναίους πολίτες ηθικά διλλήματα και ερωτήματα και να αποτελέσουν για τον Σωκράτη το έναυσμα να εμπλακεί σε συζητήσεις φιλοσοφικού περιεχομένου. Ειδικότερα, στα χρόνια που ακολούθησαν τον θάνατο του Περικλή, ο πόλεμος γινόταν όλο και περισσότερο πόλεμος πολιτικός, δηλαδή ουσιαστικά αγώνας ανάμεσα σε δύο διαφορετικές ιδεολογίες, αυτή της δημοκρατικής Αθήνας, που υποστηριζόταν από τις λαϊκές μάζες, και αυτή της ολιγαρχικής Σπάρτης που υποστηριζόταν από τους αριστοκράτες (Mosse, 2002, σελ. 86). Οι έριδες μεταξύ ολιγαρχικών και δημοκρατικών εντός των πόλεων της αθηναϊκής ηγεμονίας εντάθηκαν, με αποτέλεσμα να εκδηλωθούν σε αυτές μια σειρά από αποστασίες, με σημαντικότερες την αποστασία της Μυτιλήνης, που έλαβε χώρα το 428 π.Χ. και κατέληξε σε παράδοση των Μυτιληναίων το καλοκαίρι του επόμενου χρόνου, και την

³² Το 431 π.Χ. επιτέθηκαν στη Μεθώνη, ενώ στη συνέχεια προσεταιρίστηκε η Κεφαλληνία, κατέλαβαν πόλεις στην ακτή της Ακαρνανίας, εκτόπισαν τους Αιγινήτες από το νησί τους και εγκατέστησαν εκεί Αθηναίους και, τέλος, το 430 π.Χ. επιτέθηκαν στις ακτές της Αργολίδας.

επανάσταση των ολιγαρχικών στην Κέρκυρα, που κατέληξε στην ήττα και σφαγή τους από τους δημοκρατικούς (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ΄, σελ. 203-204 και 206). Την εποχή εκείνη που χαρακτηρίζονταν από βιαιότητα και συνεχείς αποστασίες και συγκρούσεις μεταξύ των ελληνικών πόλεων, μπορούμε να φανταστούμε τον Σωκράτη, ο οποίος πολύ πιθανόν βρισκόταν στην Αθήνα (καθόσον δεν έχουμε πληροφορίες για συμμετοχή του στα εκστρατευτικά σώματα, που ήταν επιφορτισμένα με την αντιμετώπιση των αποστασιών), να εμπλέκεται σε συζητήσεις με άλλους Αθηναίους, που θα αναρωτιούνταν ποιος ήταν ο ηθικός τρόπος να δράσουν, όπως π.χ. εάν θα πρέπει να εξολοθρεύσουν του Μυτιληναίου για να τους τιμωρήσουν για την αποστασία τους ή να τους φερθούν με μεγαλοψυχία, όπως τελικά έκαναν.

Εν τω μεταξύ το πεδίο των επιχειρήσεων συνέχισε να επεκτείνεται (Mosse, 2002, σελ. 86). Το 427 π.Χ. οι Αθηναίοι αποφάσισαν να στείλουν στη Σικελία ένα εκστρατευτικό σώμα, με αρχηγούς τους Λάχητα και Χαροιάδη, για να βοηθήσουν τις ιωνικές πόλεις Λεοντίνοι και Ρήγιο, στον αγώνα τους εναντίον των δωρικών Συρακουσών (1^η σικελική εκστρατεία των Αθηναίων). Στη συνέχεια, το 425 π.Χ. αποφασίστηκε να σταλεί προς ενίσχυσή τους ένα μεγαλύτερο εκστρατευτικό σώμα με αρχηγούς τον Ευρυμέδοντα και τον Σοφοκλή (2^η σικελική εκστρατεία) (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ΄, σελ. 207-209, Bury και Meiggs, 2011, σελ. 446-448).

Μαζί με τον δεύτερο αυτό στόλο εκστράτευσε, ως ιδιώτης, και ο στρατιωτικός Δημοσθένης, ο οποίος αντιλαμβανόμενος τη στρατηγική σημασία του λιμανιού της Πύλου, επέμεινε να το καταλάβουν, όπως και έγινε χάρη στις ευνοϊκές καιρικές συνθήκες. Κατά τη διάρκεια της εκεί γενόμενης ναυμαχίας εγκλωβίστηκαν στο νησάκι της Σφακτηρίας, που βρίσκεται στην είσοδο του λιμανιού, οι Σπαρτιάτες οπλίτες, οι οποίοι αποτελούσαν το 1/10 του στρατού της Σπάρτης, γεγονός που αποτέλεσε βαρύ πλήγμα για το σπαρτιατικό κράτος, που έπασχε από ολιγανθρωπία (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ΄, σελ. 211-212, Schuller, 2001, σελ. 71).

Πιεζόμενοι από τις εξελίξεις, οι Σπαρτιάτες ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις για τη σύναψη ειρήνης, οι οποίες ναυάγησαν λόγω της αδιαλλαξίας του Αθηναίου πολιτικού Κλέωνα³³ (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ΄, σελ. 212, Bury και

³³ Μετά τον θάνατο του Περικλή στην πολιτική σκηνή της Αθήνας κυριάρχησαν δύο φυσιογνωμίες: ο αριστοκράτης Νικίας, που θεωρούνταν, αδικώς, κορυφαία στρατιωτική αυθεντία και ο οποίος, αν και ήταν κατά της πνευματικής και πολιτικής προόδου, παρέμενε πιστός στη Δημοκρατία, και ο δημαγωγός Κλέωνας, ένας νέος τύπος πολιτικού, που καθώς ήταν βυρσοδέψης, προέρχονταν από τις

Meiggs, 2011, σελ. 415-416). Η συνεχιζόμενη πολιορκία της πόλης των Αθηνών όμως, δημιούργησε δυσαρέσκεια εναντίον του, και ο Κλέωνας, για να ανακτήσει τη δημοτικότητά του, προσφέρθηκε, παρόλο που δεν ήταν στρατηγός, να μεταβεί στην Πύλο, όπου και κατάφερε την παράδοση των οπλιτών και τη μεταφορά τους στην Αθήνα τον Αύγουστο του 425 π.Χ. Οι Αθηναίοι, παρόλο που είχαν στα χέρια τους ένα τόσο δυνατό διαπραγματευτικό χαρτί, που θα μπορούσαν να το χρησιμοποιήσουν για να συνάψουν ειρήνη με πολύ ευνοϊκούς για αυτούς όρους, συνέχισαν τις πολεμικές επιχειρήσεις, επανακάμπτοντας ασύνετα στην ηπειρωτική πολιτική που ο Περικλής είχε εγκαταλείψει. Αποτέλεσμα ήταν να ηττηθούν από τους Βοιωτούς στο Δήλιο της Βοιωτίας το 424 π.Χ., όπου και υπέστησαν τη μεγαλύτερη καταστροφή τους μετά τη μάχη της Κορώνειας (447 π.Χ.). Ειδικότερα, οι Αθηναίοι, για να βοηθήσουν τους δημοκρατικούς της Βοιωτίας, σχεδίασαν μια επίθεση εναντίον της από τρεις πλευρές. Το σχέδιό τους όμως απέτυχε και μόνο ο Ιπποκράτης έφθασε τελικά στην Βοιωτία, κατέλαβε με τις δυνάμεις του το Δήλιο και ανέμενε ενισχύσεις. Μετά από τρεις μέρες κατάλαβε ότι το σχέδιο είχε αποτύχει και αποφάσισε να επιστρέψει στην Αττική, αφήνοντας πίσω μια μικρή φρουρά. Κατά την επιστροφή, τους επιτέθηκε ο βοιωτικός στρατός, ο οποίος έφτασε στο μεταξύ στην περιοχή και οι Αθηναίοι στρατιώτες πανικοβλήθηκαν και τράπηκαν σε άτακτη φυγή (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 217-219, Bengston, 1991, σελ. 206).

Η μάχη του Δηλίου είναι η δεύτερη μάχη στην οποία, όπως πληροφορούμαστε από τον Πλάτωνα, συμμετείχε ο Σωκράτης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Λάχης στον ομώνυμο διάλογο (Πλάτωνας, *Λάχης*, 181a-b), ο Σωκράτης πολέμησε στη μάχη αυτή με τόση ανδρεία, ώστε κράτησε υψηλά την πατρίδα του. Κατά την υποχώρηση μάλιστα βιάζε με τόση αποφασιστικότητα που αν όλοι οι άλλοι στρατιώτες ήταν σαν αυτόν, η μάχη θα είχε κερδηθεί. Αναφορά στην ανδρεία του Σωκράτη κάνει και ο Αλκιβιάδης στο πλατωνικό «*Συμπόσιο*» (220e-221c), όπου μας πληροφορεί ότι όντας έφιππος ο ίδιος συνάντησε τον Σωκράτη να βαδίζει μαζί με τον Λάχη και ότι αντίκρισε τον φιλόσοφο να είναι ωραιότερος από ότι τον είχε δει στην Ποτίδαια, κατά πολύ ανώτερος από τον Λάχη, να διατηρεί την ψυχραιμία του και να βαδίζει κορδωμένος και ατάραχος. Για αυτό άλλωστε θεωρεί ο Αλκιβιάδης ότι κατάφερε ο Σωκράτης να σωθεί, γιατί στις οπισθοχωρήσεις οι εχθροί επιτίθενται συνήθως σε όσους βρίσκονται σε πανικό.

κατώτερες κοινωνικές τάξεις. Επισημαίνεται ότι η έννοια «*δημαγωγός*», σήμαινε ουσιαστικά τον λαϊκό ηγέτη και δεν χρησιμοποιούταν με την αρνητική χροιά που έχει λάβει στις μέρες μας, όπου και χρησιμοποιείται για να περιγραφεί ο υπολογιστής πολιτικός που χειραγωγεί τους ψηφοφόρους του (Bengston, 1991, σελ. 204, Bury και Meiggs, 2011, σελ. 399-400, Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 321-322).

Τη δύσκολή αυτή για την Αθήνα περίοδο, εμφανίστηκε στο προσκήνιο ο Σπαρτιάτης στρατηγός Βρασίδας, ο οποίος αποδείχθηκε σωτήρας της πόλης του (Bengston, 1991, σελ. 205). Ο Βρασίδας, θέλοντας να μεταφέρει τον πόλεμο στις απομακρυσμένες κτήσεις της αθηναϊκής ηγεμονίας, επέλεξε την ευάλωτη για πολλούς λόγους περιοχή της Θράκης³⁴ και κατάφερε να πείσει τις πόλεις Άκανθο, Στάγειρο και Άργιλο, αλλά και την πλέον σημαντική, λόγω της θέσης της, πόλη της Αμφίπολης³⁵ (την οποία πολιορκήσε και κατέλαβε το 424 π.Χ.), να αποστατήσουν (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 219-221).

Παρόλες όμως τις επιτυχίες του Βρασίδα στον βορά, οι Σπαρτιάτες, θέλοντας να επανακτήσουν τους αιχμάλωτους οπλίτες, επιθυμούσαν τη σύναψη ειρήνης, όσο ακόμα τα πράγματα ήταν ευνοϊκά για τους ίδιους. Και οι Αθηναίοι όμως, μετά τις αποτυχίες τους σε Σικελία και Δήλιο και τις ήττες του στη Θράκη, επιθυμούσαν και αυτοί την ειρήνη (Bury και Meiggs, 2011, σελ. 430-431). Δεν κατέστη όμως εφικτό να συμφωνήσουν στους όρους της ειρήνης, λόγω του Βρασίδα, από την πλευρά της Σπάρτης και του Κλέωνα από την πλευρά της Αθήνας, ο οποίος μάλιστα έπεισε τους Αθηναίους να εκστρατεύσουν εναντίον της Αμφίπολης με αρχηγό τον ίδιο το 422 π.Χ. Στη μάχη που ακολούθησε και που είχε ως αποτέλεσμα τη νίκη των Σπαρτιατών, σκοτώθηκε τόσο ο Κλέωνας, όσο και ο Βρασίδας και ο θάνατος τους απομάκρυνε όλα τα εμπόδια για ειρήνη (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 224-225).

Η πολιορκία της Αμφίπολης είναι το τρίτο στρατιωτικό γεγονός, για το οποίο έχουμε πληροφορίες από τα πλατωνικά έργα, και συγκεκριμένα από την «*Απολογία Σωκράτους*» (28d-e), ότι συμμετείχε και ο ίδιος ο Σωκράτης. Στην περίπτωση αυτή γίνεται απλή αναφορά στο γεγονός της συμμετοχής του, χωρίς να μας δίνονται περαιτέρω πληροφορίες επί της ουσίας, όπως συμβαίνει με τις άλλες δύο μάχες που προαναφέρθηκαν.

Η Νικίειος ειρήνη που υπογράφηκε τον Μάρτιο του 421 π.Χ., με την πρόθεση να διαρκέσει πενήντα χρόνια, διήρκεσε τελικά μόνο έξι χρόνια και δέκα μήνες, έως και το 414 π.Χ. (Mosse, 2002, σελ. 89-92) και δεν επικυρώθηκε από την Κόρινθο, τη Βοιωτία, τα Μέγαρα και την Ήλιδα, όλες μέλη της πελοποννησιακής συμμαχίας. Όμως ακόμη και η Αθήνα και η Σπάρτη στάθηκαν ανίκανες να εκπληρώσουν τους

³⁴ Η Θράκη την εποχή εκείνη δεν περιελάμβανε μόνο τη σημερινή περιοχή της δυτικής Θράκης αλλά και την ανατολική Μακεδονία, ως τον Στρυμόνα (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 123).

³⁵ Πρόκειται για αποικία σε σημαντικό από στρατηγικής άποψη σημείο, που ιδρύθηκε το 437/436 π.Χ. από τους Αθηναίους, με σκοπό να εξασφαλίσουν ξυλεία και γενικά να στερεώσουν τη θέση τους στην περιοχή και η οποία αποτέλεσε πολύτιμη βάση για το εμπόριο τους (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 123).

όρους της. Για τον λόγο αυτό ονομάστηκε και «ψευδοειρήνη» (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 226-228, Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 328-331).

2.6. Η σύγκρουση του Σωκράτη με τη δημοκρατία και την ολιγαρχία - Η Σικελική εκστρατεία (415-413 π.Χ.), ο Δεκελεικός και Ιωνικός πόλεμος και το ολιγαρχικό πραξικόπημα στην Αθήνα (413-404 π.Χ.).

Την περίοδο που η Αθήνα βρισκόταν προσωρινά σε ειρήνη με τη Σπάρτη, εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην πολιτική σκηνή της ο Αλκιβιάδης, μια ισχυρή προσωπικότητα που έπαιξε κομβικό ρόλο στη διαμόρφωση της ιστορίας. Ο Αλκιβιάδης εκλέχθηκε για πρώτη φορά στρατηγός το 420 π.Χ. και επεδίωκε να δοξαστεί μέσα από επιτυχίες στα πολεμικά πεδία. Τον Απρίλιο του 415 π.Χ., εκμεταλλευόμενος την επεκτατική πολιτική της Αθήνας και το ενδιαφέρον της για τη Δύση και κυρίως για τις πόλεις της Σικελίας (οι περισσότερες εκ των οποίων ήταν αποικίες πόλεων της Πελοποννήσου), έπεισε τους Αθηναίους να εκστρατεύσουν εναντίον των Συρακουσών, της πιο σημαντικής κορινθιακής αποικίας, προς βοήθεια των Λεοντίνων και της Εγέστας (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 242-245, Bengston, 1991, σελ. 208-211).

Ο Σωκράτης την περίοδο εκείνη ήταν περίπου 55 χρονών και συνεπώς ανήκε στους βετεράνους (πρεσβύτατοι), σώμα το οποίο αποτελούνταν από τους Αθηναίους πολίτες ηλικίας 50 έως 60 ετών και οι οποίοι αποτελούσαν, μαζί με τους εφήβους και τους μέτοικους, ένα είδος τοπικού στρατού, που ήταν υπεύθυνος για την υπεράσπιση των συνόρων της πόλης (Flaceliere, 1990, σελ. 303). Συνεπώς δεν ήταν δυνατό να συμμετάσχει τόσο στη σικελική εκστρατεία όσο και στις πολεμικές επιχειρήσεις στην περιοχή της Ιωνίας που ακολούθησαν.

Ειδικότερα όσον αφορά τη σικελική εκστρατεία, αρχηγοί του εκστρατευτικού σώματος ορίστηκαν, εκτός από τον Αλκιβιάδη, ο πολιτικός του αντίπαλος Νικίας, παρόλο που ήταν κατά της εκστρατείας, και ο στρατηγός Λάμαχος. Με την άφιξή τους στη Σικελία, φάνηκε ότι οι τρεις στρατηγοί δεν είχαν κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο και διαφωνούσαν ως προς το πως θα έπρεπε να δράσουν (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 247). Τελικά υιοθετήθηκε το σχέδιο του Αλκιβιάδη, που ήταν και το πιο ανεδαφικό. Το γεγονός αυτό και μια σειρά από ατυχείς συγκυρίες, όπως α) η ανάκληση του Αλκιβιάδη για να δικαστεί για την

περίπτωση του ακρωτηριασμού των Ερμών³⁶ και η επακόλουθη αυτομόλησή του στη Σπάρτη, β) η αποστολή, κατόπιν προτροπής του Αλκιβιάδη, σπαρτιατικής ενίσχυσης στις Συρακούσες, με στρατηγό τον Γύλιππο, γ) η ακαταλληλότητα του Νικία να διεξάγει τον συγκεκριμένο πόλεμο και δ) η καθυστέρηση με την οποία κατέφθασαν από την Αθήνα οι ενισχύσεις που είχε ζητήσει ο τελευταίος, είχαν ως αποτέλεσμα τη συντριπτική ήττα των Αθηναίων στο τέλος του καλοκαιριού του 413 π.Χ. (Schuller, 2001, σελ 72, Bury και Meiggs, 2011, σελ. 454-466).

Μετά την καταστροφή των Αθηναίων στη Σικελία, η Περσία εμπλέκεται για άλλη μια φορά στα ελληνικά θέματα και επηρεάζει τις πολιτικές εξελίξεις, έχοντας ως σκοπό να ανακτήσει τα παράλια της Μ. Ασίας (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 266-267, Bengston, 1991, σελ. 213). Συγκεκριμένα, οι Πέρσες υποσχέθηκαν τόσο στη Σπάρτη όσο και στην Αθήνα, ότι θα τις ενισχύσουν στον μεταξύ τους πόλεμο, με απώτερο σκοπό να τις εξασθενήσουν αμφότερες. Εν συνεχεία, τόσο οι Πέρσες, σε συμμαχία με τη Σπάρτη, όσο και ο Αλκιβιάδης για λογαριασμό της τελευταίας, ανακινούσαν αποστασίες στο Αιγαίο, με αποτέλεσμα να εκδηλωθούν εξεγέρσεις σε Χίο, Έφεσο, Ερυθρές, Κλαζομενές, Τεώ και Μίλητο (Bury και Meiggs, 2011, σελ. 469, Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 339). Μόνο η Σάμος δεν πρόλαβε να αποστατήσει και γι' αυτό οι Αθηναίοι εγκατέστησαν εκεί τον στόλο τους και τη χρησιμοποιούσαν ως ορμητήριό τους για την Ιωνία. Όμως, παρόλο που η Αθήνα βάλλονταν από πολλές πλευρές ταυτόχρονα, χρειάστηκαν οκτώ χρόνια για να ηττηθεί οριστικά (Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 340).

Η δυσaréσκεια που εκδηλώθηκε στην πόλη των Αθηνών λόγω του πολέμου, δυσaréσκεια στρεφόμενη προς τους δημοκρατικούς, οι οποίοι φαινόταν αδύναμοι να επιτύχουν τη νίκη, η έλλειψη χρημάτων λόγω της καταστροφής στη σικελική εκστρατεία, η πίεση που ασκήθηκε στην πόλη λόγω της εγκατάστασης, την άνοιξη του 413 π.Χ., σπαρτιατικής βάσης στη Δεκέλεια, υπό τον βασιλιά Άγη (εγκατάσταση που έγινε κατόπιν υποδείξεως του Αλκιβιάδη), η αυτομόληση, προς την πλευρά των Σπαρτιατών, των δούλων που δούλευαν στα ορυχεία του Λαυρίου και η αλλαγή στην ισορροπία δυνάμεων των ψηφοφόρων (μεγαλύτερες απώλειες σε θήτες παρά σε οπλίτες στη Σικελία, ενώ παράλληλα οι πλειονότητα των θητών βρίσκονταν στον

³⁶ Πριν τον απόπλου του αθηναϊκού εκστρατευτικού σώματος, άγνωστοι ακρωτηρίασαν τις Ερμές, δηλαδή τις ερμαϊκές στήλες που ήταν τοποθετημένες στις πύλες ναών και ιδιωτικών κατοικιών. Αυτή η πράξη ιεροσυλίας θεωρήθηκε κακός οϊωνός και κάποιοι κατηγορήσαν ως υπεύθυνους τον Αλκιβιάδη και τον περίγυρό του. Ο Αλκιβιάδης ζήτησε να δικαστεί πριν τον απόπλου, θεωρώντας βέβαιη την αθώωση του, καθώς ήταν απαραίτητος για την εκστρατεία, αλλά η δίκη του αναβλήθηκε μέχρι την επιστροφή του. Όταν όμως βρισκόταν στη Σικελία, το θέμα ανακινήθηκε εκ νέου και ανακλήθηκε για να δικαστεί, κατάφερε όμως να αυτομολήσει στη Σπάρτη (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 245-246, Bury και Meiggs, 2011, 450-451).

σταθμευμένο στη Σάμο στόλο), είχαν ως αποτέλεσμα να ξεσπάσει στην Αθήνα, το 411 π.Χ., ολιγαρχικό πραξικόπημα (Bengston, 1991, σελ. 214, Bury και Meiggs, 2011, σελ. 471 και Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 339-340).

Συγκεκριμένα, σε συνέλευση της Εκκλησίας του Δήμου που έγινε στον Κολωνό και όχι στην Πνύκα, όπως συνηθίζονταν, ψηφίστηκαν οι ακόλουθες μεταρρυθμίσεις: α) η κατάργηση όλων των μισθών, με εξαίρεση τους στρατιωτικούς μισθούς και τους μισθούς των Εννέα αρχόντων και των Πρυτάνεων, β) η κατάργηση της Εκκλησίας του Δήμου, γ) η εγκαθίδρυση μίας προσωρινής βουλής των 400, η οποία θα έδινε τη θέση της σε ένα σώμα 5.000 ανδρών με πλήρη πολιτικά δικαιώματα³⁷, δ) η κατάργηση της «γραφής των παρανόμων» για όσους προτείνουν μεταρρυθμίσεις του πολιτεύματος και ε) η εκλογή εφεξής των εννέα αρχόντων και των αξιωματούχων του στρατού από τη βουλή (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 277, Bengston, 1991, σελ. 214, Mosse και Schnap-Gourbeillon, 2010, σελ. 292, Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 342).

Παράλληλα, ο στόλος στη Σάμο κατάφερε να καταπνίξει το ολιγαρχικό πραξικόπημα που επιχειρήθηκε από τους αξιωματούχους του και καθαίρεσε τους στρατηγούς ορίζοντας άλλους. Ουσιαστικά η αθηναϊκή πολιτεία είχε χωριστεί στα δύο: σε μία ολιγαρχική πολιτεία στην Αθήνα και μία δημοκρατική στη Σάμο. Οι 400 όμως, αφού ανέλαβαν την εξουσία, δεν έδειξαν την πρόθεση να την παραδώσουν στους 5.000 και μετά από μια σειρά γεγονότων ανατράπηκαν από αυτούς.

Από την πλευρά τους, οι Σπαρτιάτες συνέχισαν να παρακινούν για αποστασίες στον Ελλήσποντο, νικήθηκαν όμως κατά κράτος από τον αθηναϊκό στόλο στη ναυμαχία που έγινε στο Κυνός Σήμα και το ναυτικό τους εκμηδενίστηκε. Μετά την ήττα τους επιδίωξαν τη σύναψη ειρήνης, συνάντησαν όμως την άρνηση των Αθηναίων. Στο μεταξύ αποκαταστάθηκε και η ενότητα του αθηναϊκού κράτους τον Ιούνιο του 410 π.Χ. και επανήλθε το παλαιό πολίτευμα.

Μετά την ήττα τους, οι Σπαρτιάτες, υπό τον Λύσανδρο, ζήτησαν εκ νέου βοήθεια από τους Πέρσες και κατάφεραν να νικήσουν τους Αθηναίους στο Νότιο (Εφεσο) την άνοιξη του 407 π.Χ., ναυμαχία στην οποία ηγούταν του αθηναϊκού στόλου ο Αλκιβιάδης, ο οποίος στο μεταξύ είχε επιστρέψει στην Αθήνα και του είχε ανατεθεί η πλήρης διοίκηση του πολέμου (Bengston, 1991, σελ. 216). Με την ήττα αυτή ο Αλκιβιάδης έχασε οριστικά το γόητρό του και, μην έχοντας που αλλού να στραφεί, αποσύρθηκε στο οχυρό του στη Χερσόνησο (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972,

³⁷ Ουσιαστικά οι μεταρρυθμίσεις αυτές αποσκοπούσαν στο να περιορισθεί ο αριθμός των ενεργών πολιτών σε αυτούς μόνο που χρήμασι και σώμασι ωφελούν την πατρίδα δηλ. την τάξη των οπλιτών (οπλίτικη δημοκρατία).

τόμος Γ', σελ. 296). Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφέρουμε ότι ο Αλκιβιάδης ήταν ένας από τους επιφανείς μαθητές του Σωκράτη και αυτή ακριβώς η αντιπάθεια που δημιουργήθηκε προς το πρόσωπό του λόγω της γενικότερης συμπεριφοράς του κατά την διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου, είχε ως αποτέλεσμα η κοινή γνώμη να στραφεί και εναντίον του δασκάλου του, τον οποίο κάποιιο θεώρησαν υπαίτιο για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα του.

Ένα χρόνο μετά, το 406 π.Χ., ο σπαρτιατικός και ο αθηναϊκός στόλος συγκρούστηκαν εκ νέου στις Αργινούσες (νησιά στα παράλια της Μικράς Ασίας απέναντι από τη Λέσβο). Η ναυμαχία -η μεγαλύτερη έως τότε μεταξύ ελληνικών πόλεων- έληξε με νίκη των Αθηναίων. Με το πέρας της ναυμαχίας, οι Αθηναίοι στρατηγοί αποφάσισαν να αναθέσουν σε 47 πλοία, υπό τον Θρασύβουλο και τον Θηραμένη, να μεριμνήσουν για την περισυλλογή των ναυαγών, ενώ τα υπόλοιπα πλοία θα έσπευδαν να κυνηγήσουν τον εχθρό που είχε διαφύγει. Ο Θρασύβουλος και ο Θηραμένης όμως, λόγω κακοκαιρίας που ξέσπασε στην περιοχή, δεν έφεραν εις πέρας το έργο τους. Αρχικά δεν δημιουργήθηκαν υπόνοιες στον λαό για παράλειψη καθήκοντος από πλευράς των στρατηγών, όμως μετά από λίγες μέρες, λόγω των λεγόμενων κάποιων αντρών που είχαν λάβει μέρος στη ναυμαχία και είχαν στο μεταξύ επιστρέψει στην Αθήνα, δημιουργήθηκε οργή στον αθηναϊκό λαό για την παράλειψη αυτή. Ως αποτέλεσμα οι οκτώ στρατηγοί που ηγούνταν της ναυμαχίας, καθαιρέθηκαν και ανακλήθηκαν στην Αθήνα για να δικαστούν. Από αυτούς, οι έξι επέστρεψαν στην Αθήνα, ενώ οι άλλοι δύο (ο Πρωτόμαχος και ο Αριστογένης), προτίμησαν να αυτοεξορισθούν, για να μην υποστούν τις συνέπειες. Οι στρατηγοί παρουσιάστηκαν στη Βουλή και κατόπιν πρότασης ενός εκ των βουλευτών, παραδόθηκαν στον δήμο για να δικαστούν. Αφού απολογήθηκαν, ο δήμος πρότεινε να ορίσει η Βουλή με προβούλευμά της τον τρόπο που έπρεπε να διεξαχθεί η δίκη τους. Οι βουλευτές, επηρεασμένοι από την κατάσταση του πένθους που επικρατούσε στην πόλη, αποφάσισαν να αποφασίσουν με ψηφοφορία για την τύχη των στρατηγών όλοι οι πολίτες κατά φυλές. Η ομαδική δίκη όμως ήταν παράνομη. Το γεγονός αυτό το επισήμανε στην Εκκλησία ο Ευρυπτόλεμος, κάνοντας χρήση της γραφής των παρανόμων, όμως τελικά, υποκύπτοντας στις απειλές που δέχτηκε από άλλους πολίτες υποχώρησε και απέσυρε την καταγγελία του. Τότε όμως ήταν η σειρά των πρυτάνεων να εναντιωθούν στη διαδικασία, υπέκυψαν όμως και αυτοί τελικά στις απειλές. Μόνο ο Σωκράτης ως ένας από τους Πρυτάνεις (η φυλή του, η Αντιοχίδα, έτυχε να πρυτανεύει την περίοδο εκείνη) έμεινε πιστός στην τήρηση του νόμου και δεν ψήφισε υπέρ της παράνομης ομαδικής δίκης. Το γεγονός αυτό το

αναφέρει στην απολογία του (Πλάτωνας, *Απολογία Σωκράτους*, 32b-c) θέλοντας να αποδείξει στους δικαστές του ότι είναι ένας δίκαιος άνθρωπος και πάντα παραμένει πιστός στον νόμο. Τελικά όμως, οι στρατηγοί δικάστηκαν όλοι μαζί, κηρύχθηκαν ένοχοι και καταδικάστηκαν σε θάνατο. Στην περίπτωση αυτή βλέπουμε τον αποστασιοποιημένο από τα πολιτικά πράγματα Σωκράτη να κατέχει ένα, αρκετά σημαντικό μάλιστα, αξίωμα. Το γεγονός αυτό δεν θα πρέπει να μας παραξενεύει, καθόσον η τοποθέτησή του σε αυτό δεν έγινε κατόπιν δικής του επιδίωξης, αλλά τυχαία. Συγκεκριμένα η Βουλή των Πεντακοσίων αποτελούνταν από 500 μέλη, δηλαδή 50 από κάθε φυλή. Οι βουλευτές κληρώνονταν με κουκιά ανάμεσα στους δημότες που ήταν άνω των 30 χρονών και που έθεταν υποψηφιότητα, ενώ απαγορεύονταν να γίνει κάποιος βουλευτής περισσότερο από δύο φορές στην ζωή του, ώστε να έχουν όλοι οι πολίτες την ευκαιρία να διατελέσουν βουλευτές κάποια στιγμή στη ζωή τους. Οι 50 βουλευτές κάθε φυλής ήταν πρυτάνεις, δηλαδή πρόεδροι της Βουλής το 1/10 του χρόνου (για 36 μέρες περίπου) (Flaceliere, 1990, σελ. 55-56, Royer, κ.α., 2005, σελ. 85).

Μετά τη ναυμαχία των Αργινουσών, ξεκίνησαν νέες διαπραγματεύσεις για ειρήνη που όμως δεν καρποφόρησαν, ώσπου τελικά, το 405 π.Χ., οι Σπαρτιάτες νίκησαν τους Αθηναίους στους Αιγός ποταμούς (Ελλάσποντο) και στη συνέχεια προέβησαν σε αποκλεισμό της Αθήνας. Η πείνα και η εξάντληση ανάγκασε τους Αθηναίους να δεχτούν ειρήνη με πιο απεχθείς όρους από ότι πριν. Συγκεκριμένα, η Αθήνα αναγκάστηκε: α) να γίνει σύμμαχος της Σπάρτης, με την υποχρέωση να την ακολουθεί σαν αρχηγό της, β) να κατεδαφίσει τα μακρά τείχη και τις οχυρώσεις του Πειραιά, γ) να παραδώσει το σύνολο του στόλου της, εκτός από 12 τριήρεις, δ) να ανακαλέσει τους εξόριστους και ε) να εγκαταλείψει όλες τις κτήσεις της σε ξένα μέρη. Παρέμεινε όμως ανεξάρτητη με τις κτήσεις της να περιορίζονται μόνο στην περιοχή της Αττικής και στη Σαλαμίνα (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 305-306, Bury και Meiggs, 2011, σελ. 484).

Μετά τη νίκη της η Σπάρτη εγκατέστησε στις συμμαχούς πόλεις-κράτη της Αθήνας «δεκαρχίες», δηλαδή δεκαμελείς επιτροπές φιλολάκωνων αξιωματούχων και στην Αθήνα, με απειλή βίας, υποχρέωσε την Εκκλησία του Δήμου να διορίσει ένα σώμα αποτελούμενο από τριάντα μέλη, για να νομοθετήσει και διευθετήσει τα δημόσια πράγματα για λίγο καιρό, διαμορφώνοντας ουσιαστικά το νέο πολίτευμα (*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 1972, τόμος Γ', σελ. 320, Bury και Meiggs, 2011, σελ. 352-354). Οι τριάκοντα (μέσα σε αυτούς και ο Κριτίας, μαθητής του Σωκράτη, συγγενής του Πλάτωνα και αδίστακτος εχθρός της δημοκρατίας), απέδωσαν στον

Άρειο Πάγο τα δικαιώματα που του είχε αφαιρέσει ο Εφιάλτης, κατήγγησαν τα δικαστήρια των ένορκων πολιτών και παραχώρησαν στη Βουλή των Πεντακοσίων αρμοδιότητες ποινικού δικαστηρίου. Ανέβαλαν όμως συνεχώς τη σύνταξη του νέου συντάγματος, ενώ κατά την περίοδο της διακυβέρνησής τους προέβησαν σε βιαιότητες δολοφονώντας και δημεύοντας την περιουσία 1.500 περίπου ατόμων.

Την περίοδο διακυβέρνησης των Τριάκοντα τυράννων, έχουμε τη δεύτερη περίπτωση, μετά την δίκη των στρατηγών, όπου ο Σωκράτης «συγκρούεται» με το κράτος, αυτήν τη φορά όμως με την ολιγαρχία. Στην περίπτωση αυτή οι Τριάκοντα, υποτιμώντας την προσήλωση του στη νομιμότητα, για να τον εμπλέξουν στις βιαιοπραγίες τους, τον κάλεσαν στον Θόλο, μαζί με άλλους τέσσερις, και τον διέταξαν να συλλάβει τον πλούσιο Λέοντα από τη Σαλαμίνα. Ο Σωκράτης όμως δεν υπάκουσε και επέστρεψε σπίτι του. Για την πράξη του αυτή δεν πρόλαβαν να τον τιμωρήσουν, καθώς αποκαταστάθηκε η δημοκρατία (Πλάτωνας, *Απολογία Σωκράτους*, 32c-e).

Τα δύο αυτά γεγονότα (δηλαδή η δίκη των στρατηγών και η σύλληψη του Λέοντα) μας δείχνουν ότι ο Σωκράτης, για να υπερασπιστεί τα πιστεύω του και το δίκαιο, και δεδομένου ότι ήταν πιστός στους νόμους και υπεράνω πολιτικών παρατάξεων, δεν φοβόταν να συγκρουστεί με την εξουσία, από όπου και αν προέρχεται αυτή.

Τελικά οι δημοκρατικοί, που είχαν στο μεταξύ καταφύγει σε γειτονικές πόλεις, έχοντας ως αρχηγό τους τον Θρασύβουλο, συγκρούστηκαν με τους τριάκοντα. Στις συγκρούσεις αυτές σκοτώθηκε ο Κριτίας και οι τριάκοντα κατέρρευσαν στο τέλος του 404 ή αρχές του 403 π.Χ. Μετά από αυτό ο Θρασύβουλος έκανε έκκληση για ειρήνη, οι ολιγαρχικοί όμως δεν δέχτηκαν. Τελικά η ειρήνη επικράτησε μετά από προέλαση του Σπαρτιάτη βασιλιά Πausανία και δόθηκε αμνηστία για τα πολιτικά αδικήματα που διαπράχθηκαν την περίοδο πριν από το 403 π.Χ., από την οποία εξαιρούνταν οι τριάκοντα και οι βασικοί τους συνεργάτες.

2.7. Η δίκη και ο θάνατός του.

Το 399 π.Χ. ο Άνυτος, ο Μέλητος και ο Λύκων κατήγγειλαν τον Σωκράτη για ασέβεια και διαφθορά των νέων. Συγκεκριμένα, η εναντίον του κατηγορία αποτελούνταν από δύο σκέλη: α) ότι δεν αναγνωρίζει τους θεούς της πόλης και εισάγει νέους θεούς και β) ότι διαφθείρει τους νέους.

Σύμφωνα με την ισχύουσα διαδικασία, ο ενάγων, έχοντας μαζί του δύο μάρτυρες, κατέθετε την καταγγελία του στον αρμόδιο άρχοντα, παρουσία και του εναγόμενου. Ακολούθως οι δύο αντίδικοι καλούνταν για ανάκριση, προσκομίζοντας ο καθένας για λογαριασμό του όλα τα διαθέσιμα αποδεικτικά στοιχεία, αντίγραφα των νόμων κ.α., ενώ κατά τη διάρκεια της δίκης δεν υπήρχε η δυνατότητα να προσκομιστούν άλλα στοιχεία (Royer, 2005, σελ. 92). Στην εισαγωγή του πλατωνικού διαλόγου «*Ευθύφρων*», βλέπουμε τον Σωκράτη να βρίσκεται έξω από τη Βασιλείο στοά, όπου περίμενε να εμφανιστεί ενώπιον του άρχοντα βασιλέα, αφού είχε ήδη υποβληθεί η κατηγορία εναντίον του.

Η Αθήνα είχε πολλά δικαστήρια, με παλαιότερο τον Άρειο Πάγο, που όπως προαναφέραμε, στα χρόνια του Περικλή, έχασε κάθε πολιτική δύναμη. Επιπλέον τόσο η Βουλή των Πεντακοσίων όσο και η Εκκλησία του Δήμου δικάζαν κάποιες υποθέσεις. Ειδικά η Εκκλησία του Δήμου δικάζε τις πιο σοβαρές υποθέσεις που σχετιζόνταν με την ασφάλεια του κράτους, όπως έγινε και στην περίπτωση των στρατηγών της ναυμαχίας στις Αργινούσες.

Το δικαστήριο όμως που ήταν αρμόδιο για την εκδίκαση των περισσότερων υποθέσεων και συνεπώς και για την υπόθεση του Σωκράτη, ήταν το δικαστήριο της Ηλιαίας. Το δικαστήριο αυτό ουσιαστικά προέρχονταν από την Εκκλησία του Δήμου, δεδομένου ότι αποτελούνταν από 6.000 μέλη, τα οποία χωρίζονταν σε τμήματα, αποτελούμενα το καθένα από 501 ή 1001, 1501 ή 2001 άτομα³⁸. Δικαίωμα να γίνει μέλος είχε κάθε πολίτης που ήταν άνω των 30 χρονών. Η επιλογή των δικαστών γινόταν με κλήρωση και κάθε Αθηναίος πολίτης είχε πολλές πιθανότητες να γίνει δικαστής κάποια στιγμή στη ζωή του. Συγκεκριμένα, από έναν κατάλογο υποψηφίων που συντάσσονταν από τον κάθε δήμο, κληρώνονταν 600 άτομα από κάθε μία από τις δέκα φυλές. Η διανομή των ηλιαστών στα διάφορα δικαστήρια γίνονταν λίγο πριν τη δίκη και με τέτοιο τρόπο ώστε να μην γνωρίζει κανείς από πριν ποια υπόθεση θα εκδικαστεί από ποια άτομα, εξασφαλίζοντας κατά αυτόν τον τρόπο την αμεροληψία τους (Flaceliere, 1990, σελ. 281-287, Schuller, 2001, σελ. 63-64, Mosse και Schnap-Gourbeillon, 2010, σελ. 253, Pomeroy κ.α., 2011, σελ. 242-243).

Κατά την εκδίκαση των υποθέσεων, αρχικά αναγιγνώσκονταν το κατηγορητήριο και η γραπτή απάντηση της υπεράσπισης. Στη συνέχεια έπαιρνε τον λόγο πρώτα ο κατηγορούμενος και μετά ο κατηγορούμενος, ο οποίος δεν παρίστατο με δικηγόρο, αλλά όφειλε να υπερασπιστεί μόνος του τον εαυτό του. Η διεξαγωγή της δίκης δεν

³⁸ Πιο συνηθισμένο ήταν ο αριθμός των 501 ατόμων. Επίσης ο αριθμός αυτός ήταν πάντα μονός για να αποφευχθεί η ισοψηφία κατά την εκδίκαση των υποθέσεων.

διακόπτονταν και έπρεπε η κάθε υπόθεση να εκδικαστεί αυθημερόν. Κατά τη διάρκεια της δίκης οι ηλιαστές δεν υπέβαλλαν ερωτήσεις προς τους διάδικους παρά μόνο άκουγαν τα λεγόμενα τους και με το πέρας των αγορεύσεων καλούνταν να ψηφίσουν, χωρίς να συζητήσουν μεταξύ τους. Η ψηφοφορία γίνονταν με χαλίκια ή κοχύλια, που οι δικαστές τα τοποθετούσαν σε δύο υδρίες, μία για τις αθωωτικές και μία για τις καταδικαστικές ψήφους. Όταν ο κατηγορούμενος κρίνονταν ένοχος, η ποινή που του επιβάλλονταν οριζόνταν είτε από νόμο είτε από εκ νέου ψηφοφορία των δικαστών. Πριν οριστεί όμως η ποινή, ο καταδικασθείς είχε το δικαίωμα να προτείνει την ποινή που ο ίδιος θεωρούσε ότι είναι η κατάλληλη για την πράξη του (Flaceliere, 1990, σελ. 288-290).

Ο Πλάτωνας στο έργο του «Απολογία Σωκράτους», μας δίνει τη δική του εκδοχή για το περιεχόμενο της απολογίας του Σωκράτη, εκδοχή που δεν θα μπορούσε να απέχει πολύ από την πραγματικότητα, δεδομένου ότι πολλοί από τους αναγνώστες του ήταν παρόντες στη δίκη ή πληροφορήθηκαν τα τεκταινόμενα από άλλους που παρευρίσκονταν. Στο έργο αυτό ο Σωκράτης υποστηρίζει απολογούμενος ότι η πρώτη κατηγορία του αποδόθηκε λόγω του αρνητικού κλίματος που είχε δημιουργηθεί με τα χρόνια εναντίον του, εξαιτίας των όσων διέδιδαν κάποιοι ότι ασχολείται με τη φυσική φιλοσοφία και ειδικότερα εξαιτίας του έργου «Νεφέλες» του Αριστοφάνη, τον οποίο αναφέρει μάλιστα και ρητά. Την κατηγορία αυτή την αναιρεί, ισχυριζόμενος ότι οι κατήγοροί του, ουσιαστικά δεν γνώριζαν την δράση του και αρκέστηκαν απλά να του αποδώσουν την κατηγορία που αποδίδονταν συνήθως στους φιλοσόφους. Στη συνέχεια αναφέρει ότι η αντιπάθεια προς το πρόσωπό του ήταν αποτέλεσμα της διαδικασίας ελέγχου στην οποία υπέβαλε εκπροσώπους όλων των επαγγελματιών, αφού έλαβε τον χρησμό του Μαντείου των Δελφών. Γι αυτό άλλωστε και οι κατήγοροί του ανήκουν ο καθένας σε μία από τις τρεις επαγγελματικές τάξεις που ντροπιάστηκαν από την ελεγκτική του μέθοδο, δηλαδή τις τάξεις των τεχνιτών και των πολιτικών (Άνυτος), των ποιητών (Μέλητος) και των ρητόρων (Λύκων).

Όσον αφορά τη δεύτερη κατηγορία, ο πλατωνικός Σωκράτης τη συνδυάζει με την πρώτη, αποδεχόμενος ότι η διαφθορά των νέων συνίσταται ακριβώς στη διδασκαλία της φυσικής φιλοσοφίας.

Γενικά υπάρχουν υπόνοιες ότι η σε βάρος του καταγγελία είχε πολιτικό υπόβαθρο και ότι κατηγορήθηκε διότι είχε κατά το παρελθόν συνδεθεί με τον Κριτία, που ήταν μέλος των Τριάκοντα τυράννων και με τον Αλκιβιάδη, που είχε προδώσει επανειλημμένα την πόλη του, αλλά και επειδή, κατά το παρελθόν, είχε ασκήσει κάποιου είδους κριτική στη μορφή του δημοκρατικού πολιτεύματος. Και δεδομένου

ότι, λόγω της αμνηστίας του 403 π.Χ., δεν ήταν δυνατόν να τον κατηγορήσουν ευθέως για πράξεις που είχαν συμβεί κατά την περίοδο κατάλυσης της δημοκρατίας, διατύπωσαν την σε βάρος του κατηγορία κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να συνάδει με το πνεύμα της αμνηστίας (Σαμαράς, 2004, σελ. 89-98).

Σύμφωνα με τον Gigon (1995, σελ. 84-92) ο Σωκράτης απολογήθηκε σαν να ήθελε να καταδικαστεί. Γιατί όμως να επιδίωκε ο Σωκράτης την καταδίκη του; Για το ερώτημα αυτό έχουν διατυπωθεί πολλές απόψεις. Σύμφωνα με την πρώτη ο Σωκράτης μίλησε στο δικαστήριο κατά αυτόν τον τρόπο γιατί δεν θα μπορούσε να κάνει αλλιώς. Όντας ο μόνος δίκαιος δεν μπορεί να αμυνθεί ενάντια στη διαφθορά του κράτους. Όπως λέει ο ίδιος στην απολογία του (Πλάτωνας, *Απολογία Σωκράτους*, 31e-32a) *«κανένας άνθρωπος που εναντιώνεται με ειλικρίνεια σε σας ή σε οποιοδήποτε άλλο πλήθος και εμποδίζει πολλές αδικίες και παρανομίες να γίνονται στην πόλη δε θα καταφέρει να σώσει τη ζωή του· αντίθετα, αυτός που όντως μάχεται για το δίκαιο πρέπει αναγκαστικά να ασχολείται με τις ιδιωτικές και όχι με τις δημόσιες υποθέσεις, αν πρόκειται να ζήσει έστω και λίγο καιρό»*. Επιπλέον, τη στιγμή εκείνη καλούνταν να επιλέξει ανάμεσα στη ζωή του και σε αυτό που τον όρισε ο θεός να πράττει και για τον Σωκράτη δεν τίθεται τέτοιο δίλημμα: λόγω της ιδιοσυγκρασίας του είναι βέβαιο ότι θα υπακούσει στον θεό, όποιες και αν είναι οι συνέπειες.

Σύμφωνα με τη δεύτερη άποψη, τον Σωκράτη δεν τον ενδιέφερε να αθωωθεί και να σώσει την ζωή του. Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Gigon (1995, σελ. 88-89), στους διαλόγους *«Φαίδων»* και *«Κρίτων»*, ο Σωκράτης παρουσιάζεται να επιθυμεί τον θάνατο, γιατί *«του ανοίγει τις πύλες για τον κόσμο εκείνο που είναι η αληθινή πατρίδα της ψυχής»*. Θεωρεί δηλαδή ότι με τον θάνατό του θα λυτρωθεί η ψυχή του από το σώμα, οι επιθυμίες του οποίου για υλικά αγαθά, δεν την αφήνουν να σκεφτεί με σύνεση και θα μπορέσει να αποκτήσει αυτό που επιθυμούσε σε όλη του τη ζωή: τη γνώση.

Η δίκη του έληξε με 281 ψήφους υπέρ έναντι 220 κατά της ενοχής του. Στην συνέχεια ο Σωκράτης κλήθηκε να προτείνει την ποινή που θεωρούσε ότι αρμόζει στην περίπτωση του. Ακόμη κι εκεί λοιπόν, βρισκόμενος ένα βήμα πριν τον θάνατο, εμμένει στην αρχική του άποψη, ότι έχει προσφέρει πολλά στην πόλη του και ζητά να του δοθεί το προνόμιο να σιτίζεται δωρεάν στο Πρυτανείο, προνόμιο που δίνονταν κυρίως στους ολυμπιονίκες και γενικά σε όποιον είχε ωφελήσει την πόλη. Στη συνέχεια αναφέρει ότι εάν είχε χρήματα θα πρότεινε ως ποινή ένα πρόστιμο που θα μπορούσε να πληρώσει. Τελικά προτείνει το πρόστιμο της μίας ασημένιας μνας, αφού τόσα μόνο διαθέτει, για να αλλάξει μετά πάλι και να προτείνει το πόσο των τριάντα

μων, ποσό που δεν διαθέτει ο ίδιος, αλλά οι φίλοι του. Οι δικαστές, σαφώς εξοργισμένοι με την στάση του, τον καταδικάζουν τελικά σε θάνατο, με 300 ψήφους υπέρ της θανατικής καταδίκης, έναντι 201 κατά.

Στη συνέχεια οδηγήθηκε στη φυλακή, όπου θα παρέμενε μέχρι την εκτέλεσή του, η οποία καθυστέρησε, καθόσον, λόγω τελετουργικής αγνότητας, απαγορεύονταν οι εκτελέσεις, μέχρι να επιστρέψει το πλοίο με την αθηναϊκή αντιπροσωπεία, από τη Δήλο.

Οι τελευταίες μέρες της ζωής του μέσα στην φυλακή, περιγράφονται στους διαλόγους «Κρίτων» και «Φαίδων». Ο Κρίτωνας, στον ομώνυμο διάλογο (Πλάτωνας, *Κρίτων*, 45a-c) του προτείνει να αποδράσει, να φύγει από την Αθήνα και να πάει στη Θεσσαλία, όπου ο ίδιος έχει σημαίνοντες φίλους που θα τον βοηθήσουν. Ο Σωκράτης απορρίπτει την πρόταση του οργισμένος, επειδή πιστεύει ότι το να εγκαταλείψει την Αθήνα θα ισοδυναμούσε με προδοσία της αποστολής του, αλλά και επειδή δεν μπορούσε να φανταστεί τον εαυτό του να μένει οπουδήποτε αλλού και ειδικά στη Θεσσαλία, που την θεωρούσε κατά πολύ υποδεέστερη της Αθήνας.

Στον «Φαίδωνα» περιγράφεται η τελευταία μέρα του, όπου όλοι οι φίλοι του συγκεντρώθηκαν στη φυλακή για να τον αποχαιρετήσουν. Στον διάλογο αυτό διαφαίνεται και η στάση του απέναντι στον θάνατο. Συγκεκριμένα, ο Σωκράτης αρνείται τις προετοιμασίες για την κηδεία του, εμμένοντας στην πεποίθησή του ότι το σημαντικό είναι να φροντίσει την ψυχή του και όχι το σώμα του (Gigon, 1995, σελ.99-100). Ο διάλογος τελειώνει με τον Σωκράτη να πίνει το κώνειο και στη συνέχεια να ξαπλώνει στο κρεβάτι και να αφήνει την τελευταία του πνοή, με τα τελευταία του λόγια να είναι προς τον Κρίωνα, όπου του ζητάει να μην αμελήσει να θυσιάσει στον θεό Απόλλωνα έναν πετεινό, που του χρωστάει (Πλάτωνας, *Φαίδων*, 118a).

Οι Αθηναίοι, όπως φαίνεται από ένα άγαλμα του Σωκράτη που τοποθετήθηκε στο Πομπήιο, σύντομα μετάνιωσαν που καταδίκασαν και εκτέλεσαν αυτόν τον μεγάλο φιλόσοφο, γεγονός το οποίο ο ίδιος το είχε προβλέψει κατά κάποιο τρόπο στην απολογία του (Πλάτωνας, *Απολογία Σωκράτους*, 38c-d), όπου αναφέρει ότι η πόλη θα κακολογηθεί για αυτή της την πράξη (Lang, 1978, σελ. 33).

Επίλογος – Συμπεράσματα.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν η περιγραφή του ιστορικού Σωκράτη, δηλαδή η σκιαγράφιση της προσωπικότητάς του και η ανασύνθεση της ζωής του και της καθημερινότητάς του μέσα στην Αθήνα του 5^{ου} αιώνα π.Χ., από στοιχεία αντλούμενα αποκλειστικά από τα πλατωνικά έργα.

Ο Σωκράτης δεν έγραψε ο ίδιος κανένα κείμενο και τα έργα των διάφορων συγγραφέων που αναφέρθηκαν σε αυτόν διαφοροποιούνται σε κάποιο βαθμό μεταξύ τους, με αποτέλεσμα, μελετώντας τα να σχηματίζουμε διαφορετική γνώμη για το ποιος ήταν πραγματικά ο ιστορικός Σωκράτης και να τίθεται θέμα αξιοπιστίας των διαθέσιμων ιστορικών πηγών. Αναφερόμενοι συνοπτικά στο θέμα αυτό στο κεφάλαιο 2, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι το πρόβλημα αξιοπιστίας των πηγών αφορά κυρίως τις πληροφορίες που σχετίζονται με τη φιλοσοφία του Σωκράτη. Όσον αφορά τη ζωή του δεχτήκαμε ότι δεν τίθεται θέμα, καθόσον οι διάφοροι συγγραφείς που έγραψαν για αυτόν, έγραψαν σε μια εποχή κοντά στον θάνατο του και απευθύνονταν σε αναγνώστες που ήταν μάρτυρες των γεγονότων και συνεπώς δεν θα μπορούσαν ούτε να παραθέσουν ψευδή γεγονότα ούτε και να τα παραποιήσουν σε μεγάλο βαθμό. Στο πλαίσιο αυτό θεωρούμε ότι οι όποιες αναφορές του Πλάτωνα στη ζωή του δασκάλου του ταυτίζονται σε μεγάλο βαθμό με την πραγματικότητα, πλην όμως είναι πιθανό ο Πλάτωνας να τόνισε κάποιες πτυχές του χαρακτήρα του και κάποια γεγονότα της ζωής του, είτε επειδή ο ίδιος τον αντιλαμβανόταν κατά αυτόν τον τρόπο ή επειδή επεδίωκε με το έργο του να τονίσει κάποια στοιχεία του χαρακτήρα του.

Ο Πλάτωνας, όντας και ο ίδιος φιλόσοφος, συνέγραψε έργα φιλοσοφικού ενδιαφέροντος και επικεντρώθηκε στη Σωκρατική φιλοσοφία. Χρησιμοποιώντας όμως ως τρόπο συγγραφής τον διάλογο, μας δίνει παράλληλα και μια εικόνα της προσωπικότητας και της καθημερινότητάς του δασκάλου του, αλλά και του γενικότερου πολιτικού και πολιτισμικού κλίματος που επικρατούσε στην Αθήνα την εποχή εκείνη, ενώ σε αρκετά σημεία των κειμένων του αναφέρει και κάποια βιογραφικά στοιχεία.

Μελετώντας τα πλατωνικά έργα, στα περισσότερα εκ των οποίων ο Σωκράτης είναι πρωταγωνιστής, μπορέσαμε να αντλήσουμε στοιχεία για τη ζωή του, τα οποία παραθέσαμε αναλυτικά στο κεφάλαιο 2 της παρούσας εργασίας. Ο Σωκράτης, λοιπόν, γεννήθηκε και έζησε στην Αθήνα του 5^{ου} αι. π.Χ. και η ζωή του ήταν

άρρηκτα συνδεδεμένη με την πόλη καθώς ποτέ δεν απομακρύνθηκε οικειοθελώς από αυτήν. Την εποχή εκείνη η Αθήνα γνώρισε μεγάλη οικονομική και πολιτισμική ανάπτυξη και καθιερώθηκε ως μία από τις πιο ισχυρές πόλεις-κράτη στον ελλαδικό χώρο. Σε αυτό το περιβάλλον ευμάρειας, άσκησε το φιλοσοφικό του έργο, διαφοροποιούμενος όμως σε μεγάλο βαθμό από τους άλλους διανοούμενους της εποχής του και ιδιαίτερα από τους σοφιστές που κυριαρχούσαν στη φιλοσοφική σκέψη την εποχή εκείνη. Παρόλο που αποδεχθήκαμε ότι οι πλατωνικοί διάλογοι δεν περιγράφουν πιστά συγκεκριμένες συζητήσεις στις οποίες συμμετείχε ο Σωκράτης, θεωρήσαμε πιθανό να μας δίνουν μια γενικότερη εικόνα για τους τόπους και τον τρόπο με τον οποίο ο Σωκράτης συμμετείχε σε συζητήσεις φιλοσοφικού ενδιαφέροντος με άλλους φιλοσόφους ή πολίτες.

Περαιτέρω, η περίοδος που εξετάσαμε στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, χαρακτηρίζεται και από την πληθώρα πολεμικών συγκρούσεων μεταξύ των ελληνικών πόλεων και κυρίως μεταξύ της Αθήνας και της Σπάρτης. Ο Σωκράτης, ως Αθηναίος πολίτης, δεν θα μπορούσε να παραμείνει αμέτοχος και συμμετείχε και αυτός ως όφειλε, υπερασπιζόμενος την πατρίδα του, σε διαφορές πολεμικές επιχειρήσεις, για τις οποίες γίνεται αναφορά μέσα στους πλατωνικούς διαλόγους.

Επιπλέον, την περίοδο κατά την οποία έζησε, η Εκκλησία του Δήμου κλήθηκε να λάβει σημαντικές πολιτικές αποφάσεις που έκριναν το μέλλον της πόλης και την έκβαση του πολέμου. Ο Σωκράτης, παρόλο που όπως διαφαίνεται από το πλατωνικό έργο, ήταν, κατ'επιλογήν πολιτικά αμέτοχος, υπερασπιζόμενος το δίκαιο και τον νόμο, σε κάποιες περιπτώσεις για τις οποίες γίνεται αναφορά στα πλατωνικά κείμενα, συγκρούστηκε τόσο με την δημοκρατία όσο και με το τυραννικό καθεστώς που επιβλήθηκε στην πόλη προς το τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ.

Τέλος, στα έργα «*Απολογία Σωκράτους*», «*Κρίτων*» και «*Φαίδων*», στα οποία διακρίνουμε πιο έντονο το βιογραφικό στοιχείο, με φιλοσοφικές αναφορές παράλληλα, ο Πλάτωνας μας περιγράφει τόσο τη δίκη που έγινε σε βάρος του, όταν κατηγορήθηκε από τους συμπολίτες του για ασέβεια και διαφθορά των νέων, δίκη που είχε ως αποτέλεσμα να καταδικαστεί σε θάνατο, όσο και τις τελευταίες του μέρες μέσα στην φυλακή αλλά και την στιγμή του θανάτου του.

ΠΗΓΕΣ

- 1) (1972), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, επιμελητής Μπάγιας, Α., 1^η έκδοση, Τόμος Γ, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.
- 2) Lang, M.L., (1978), *Socrates in the agora*, New Jersey: Princeton University.
- 3) Flaceliere, R, (1990), *Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των αρχαίων Ελλήνων*, μεταφρ. Βανδώρου, Γ., 9^η έκδοση, Αθήνα: Δημ. Παπαδήμα.
- 4) Bengston, H., (1991), *Ιστορία της αρχαίας Ελλάδος. Από τις απαρχές μέχρι την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία*, μεταφρ. Γαβρίλης, Α., Αθήνα: Μέλισσα (Αρχική έκδοση).
- 5) Guthrie, W.K.C. (1991), *Ο Σωκράτης*, μεταφρ. Νικολαΐδης, Τ., 2^η έκδοση Αθήνα: Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (Αρχική έκδοση 1990).
- 6) Gigon, O., (1995), *Σωκράτης. Η εικόνα του στην ποίηση και στην ιστορία*, μεταφρ. Γεωργίου, Α., Αθήνα: Γνώση.
- 7) Schuller, W., (2001), *Ιστορία της αρχαίας Ελλάδας. Από την κρητομικηναϊκή εποχή ως το τέλος των κλασσικών χρόνων*, μεταφρ. Καμάρα, Α. και Κοκκινιά Χ. , 2^η έκδοση, Αθήνα: Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (Αρχική έκδοση 1999).
- 8) Mosse, C. (2002), *Ιστορία μιας δημοκρατίας: Αθήνα*, μεταφρ. Αγγελίδου, Δ., 3^η έκδοση, Αθήνα: Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, (Αρχική έκδοση 1983).
- 9) Σαμαράς, Θ. (2004) «Εισαγωγή-μετάφραση-ερμηνευτικά σχόλια» στο *Απολογία Σωκράτους – Κρίτων*, του Πλάτωνα, σελ. 13-152, Αθήνα: Ζήτρος.
- 10) Royer, S., Salles, C. και Trassard, F. (2005), *Η ζωή στην Ελλάδα την εποχή του Περικλή*, μεταφρ. Σέρβη, Κ., Αθήνα: εκδόσεις Πατάκη.
- 11) Mosse, C. και Schnap-Gourbeillon, A. (2010), *Επίτομη ιστορία της αρχαίας Ελλάδας (2000-31 π.Χ.)*, μεταφρ. Λυντίας, Σ., 11^η έκδοση, Αθήνα: Δημ. Ν. Παπαδήμα (Αρχική έκδοση 1996).
- 12) Pomeroy, B.S., Burnstein, M.S., Donlan W. και Roberts, T.J., (2011), *Συνοπτική Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας. Πολιτική, Κοινωνία και Πολιτισμός*, μεταφρ. Φαράκλας, Χ., 2η έκδοση, Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα (Αρχική έκδοση 2009).

13) Bury, J.B. και Meiggs, R., (2011), *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας. Μέχρι τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, μεταφρ. Τατάκη, Ρ., Πετρόπουλος, Κ.Ν., Παπαδημητρίου-Γραμμένου, Α., Μπουραζέλης, Κ. και Ματθαίου, Α., 4^η έκδοση, Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα (Αρχική έκδοση 1998).

14) Peterson, S., (2011), *Socrates and philosophy in the dialogues of Plato*, Νέα Υόρκη: Cambridge University Press.

15) Taylor, A.E., (2017), *Πλάτων. Ο άνθρωπος και το έργο του*, μεταφρ. Αρζόγλου, Ι., 6^η έκδοση, Αθήνα: Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (Αρχική έκδοση 1990).

16) Πλάτωνας, *Απολογία Σωκράτους*, εισαγωγή-μετάφραση-ερμηνευτικά σχόλια Σαμαράς, Θ., Αθήνα: Ζήτρος.

17) Πλάτωνας, *Λάχης*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Τατάκης, Β., Αθήνα: Δαίδαλος (Ι. Ζαχαρόπουλος).

18) Πλάτωνας, *Γοργίας*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Τζουμελέας, Στ., επιμελητής Κορδάτος, Γ., Αθήνα: Δαίδαλος (Ι. Ζαχαρόπουλος).

19) Πλάτωνας, (1980), *Θεαίτητος*, εισαγωγή, αρχαίο και νέο ελληνικό κείμενο, μετάφρ. Θεοδωρακόπουλος, Ι.Ν., Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Φιλοσοφίας.

20) Πλάτωνας, (1973) *Ιππίας Μείζων*, μετάφρ. Καρούζος, Χ., Κακρίδης Ι. Θ., Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).

21) Πλάτωνας, (1982), *Ευθύφρων*, μετάφραση-σχόλια-εισαγωγή Σκουτερόπουλος, Ν., Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου – Καρδαμίτσα.

22) Πλάτωνας, *Φαίδων*, κείμενο-μετάφραση Πετράκης, Ι.

23) Πλάτωνας, *Συμπόσιο*, κείμενο-μετάφραση-ερμηνεία Συκούτρη, Ι., 4^η έκδοση, Αθήνα: Ιωάννης Δ. Κολλάρος & ΣΙΑ Α.Ε.

24) Πλάτωνας, *Μένων*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Τατάκης, Β., Αθήνα: Δαίδαλος (Ι. Ζαχαρόπουλος).

25) Πλάτωνας, *Φαίδρος*, (2013), εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Θεοδωρακόπουλος, Ι., 9^η έκδοση, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Ι.Δ. Κολλάρου & ΣΙΑΣ Α.Ε.

26) Πλάτωνας, (1987), *Ευθύδημος*, μεταφρ. Σκουτερόπουλος, Ν.Μ.

27) Πλάτωνας, (2009), *Πρωταγόρας*, μετάφραση-επιμέλεια Σπυρόπουλος, Η., Αθήνα: Εκδόσεις Ζήτρος.

28) Πλάτωνας, (2009), *Λύσις*, εισαγωγή, μετάφραση και ερμηνευτικά σημειώματα Σκουτερόπουλος, Ν.Μ., 2^η έκδοση, Αθήνα: Ινστιτούτο του βιβλίου Α. Καρδαμίτσα.

29) Πλάτωνας, *Χαρμίδης*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Τετενές, Ν., Αθήνα: Δαίδαλος (Ι. Ζαχαρόπουλος).

30) Πλάτωνας, *Κρίτων*, εισαγωγή-μετάφραση-ερμηνευτικά σχόλια Σαμαράς, Θ., Αθήνα: Ζήτρος.

31) Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, Ψηφιακή βιβλιοθήκη έργων ΕΠΕΑΕΚ & ΕΠΔΒΜ, διαθέσιμο στο repository.edull.gr³⁹.

³⁹ Από την ψηφιακή βιβλιοθήκη που δημιουργήθηκε με μέριμνα του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης αντλήθηκαν όλα τα πλατωνικά κείμενα.